

חוברת

דף השבוע

מסכת נדרים חוברת כ

דף פ"א

קונטרס מלא מראי מקומות חשובות על כל דף ודף
כדי לסייע את הלומדים החשובים של מסגרת 'דף השבוע'

ויש בה חמשה חלקים:

- א **עזר ללימוד הר"ן** - להדגיש החלק שבדברי הר"ן שהם פירוש על הגמ'.
- ב **קושיות פשוטות** - ליישב קושיות פשוטות אשר יתקשה בהם הלומד.
- ג **עומק הדף** - להעמיק קצת בגמ' ובפירוש הר"ן על פי גדולי המפרשים.
- ד **הלכות הדף** - נידונים חשובים בהלכה היוצאים מלימוד הגמ'.
- ה **סוגיית הדף** - בכל דף נערכה סוגיא שלימה אחת עם העתקת מראי מקומות.

ואלו נדרים פרק אחד עשר נדרים

(ב) רש"י ד"ה אמר רב יוסף וכו' אצל הנאה פלוני על דקאפסיה על נפסה: (ג) ד"ה פירות וכו' הכל נמי כו' יוסף וכו' ד"ה הכי זה יוסף וכו' וכו' אמרת שבתאי אחת כו' ומדבר סיפא דקא מצוה אידי סוף לאוקמה הו לא אפטר להאוקמה רישא שתיבא אחא והדרתא קושין לזכותיה כל"ל ומיטת דאס איתא דקא מימי הוא מתוקמה כשתיבא נמקח: (ד) ד"ה אלא לעולם וכו' דאע"ב דקאמך פירות וכו' סתם לאו למימרא דלעיל יבול להפך לגמרי אלא לעילוי נפש קאמך דאמרי מפר משום עינוי נפש אצל מפר משום דברים שבטל לניהיל שמוכר נלמטו ולא כליל והד"ס: (ה) באר"י לא אלא כיון דהא דקאמך וכו' מנסי היי רישא נמי דקאמך וכו' למיטת ליה נהמ ואלא איתא על כנא דרישא נלמט דקאמך אלא דבבא דקאמך פירות מן חנוי חודר דקאמך אס לא וכו' אלא לזימנין וכו' דקא יוסף ליה וכו' והא דקאמך מייבא אידי:

פרוש הרא"ש

יפר חלקו. שתיבא מומרת לו: ותהא נשולה מן היהודים. לכשתמגרש שתיבא אסורה לעלמא: ואמאי תהא נשולה מן היהודים. כשתמגרש והאמר לעיל דברים שיש עניו נפש מפר בן לעלמו בן לאחריה אלא מדקאמך ותהא נשולה מן היהודים דלעילי יבול להפך משום דדברים שבטל לניהיל הויין: ארבנן תבעי דף. אי עינוי נפש הוא אי דברים שבטל לניהיל דמהכא ליכא למשמע מינה מדי אליבתי: משום דנשולה אני מן היהודים רבי יוסף קתני לה דאמר רב הונא כושיה פירקין. כולוה סתמי דממתקן ר' יוסף תני לה: מביא מדקתני ר' יוסף אומר אין אלו וכו' פ"ה וכו' פ"ה מתיבא הרי זה יפר דברי ר' יוסף. דלא נריך דהא אכמי ליכא מאן דפליג ש"מ דמכאן ואילן הויין כולוה סתמי כרבי יוסף: כ"ה נדרים. של עינוי נפש: חוץ מן הנאותי ע"ה פ"ה שתיבא מפר. דלא הוה לא נדרי עינוי נפש ולא דברים שבטל לניהיל: אב"ה אברה הנאת פלוני ע"ה. שאלא אהנא ממנו יפר דהוה ליה נדרי עינוי נפש: פירות מדינה זו ע"ה. היינו דומיא דהנאת פלוני ע"ה וקתני יבול לה ממדינה אחרת דאין יבול להפך: אמר רב יוסף. כי קתני יבול לה ממדינה אחרת דאמרה פירות מדינה זו ע"ה וכו' אלא כשיבא אחר לא אקראם עליה וכו' אלא דהא תקנה צלומן פירות של חוהה מדינה ע"ה

הו עינוי כלל דלא אסרה לגמרי פירות המדינה עליה אלא אומן שיבא לה הוה אצל הנאה (ה) פירות על דקאפסיה על נפסה לגמרי בן ע"ה עמוז ע"ה אחרים החם הו עינוי הלך יפר: פירות חנוני. היינו דומיא דהנאת פלוני ע"ה וקתני לא יפר: הבא נמי כו' (ג) והא מדקתני אב"ה אב"ה א"ה היתה פרבחוה א"ה מוטו. שהבעל אינו רגיל ליקח אלא מאותו חנוני ולא מאחר לפי שאינו מאמניו וזה אינו מאמניו אלא לעל ולעל ולעל לנשות: הרי זה יפר. (א) ויבול לה ומדבר"ה רישא דקא אחי אימיה מו לא אפטר לאוקומה שתיבא אחת דאס איתא דקא מימי הוא מתוקמה כשתיבא והדר קושין לזכותיה: א"ה. לעולם ודאי דקאמרת דקאמך דקא מימיה הוה א"ה א"ה א"ה א"ה דמתי ר' יוסף הוה: "ומאי אינו יבול" דהפך דקתני. (ו) ואע"ג דקאמך פירות מדינה זו ופירות חנוני זה סתם לאו למשמע דאינו יבול להפך לגמרי אלא לעינוי נפש קאמך אצל מפר משום דברים שבטל לניהיל שפטר עינוי נפש ולא לאחריה וכו' דאמר שמואל משמיה דלי דבניה פלוני ע"ה מפר בן לעלמו בן לאחריה וכו' דאמר רב הונא כושיה פירקין. כולוה סתמי דממתקן ר' יוסף תני לה: מביא מדקתני ר' יוסף אומר אין אלו וכו' פ"ה וכו' פ"ה מתיבא הרי זה יפר דברי ר' יוסף. דלא נריך דהא אכמי ליכא מאן דפליג ש"מ דמכאן ואילן הויין כולוה סתמי כרבי יוסף: כ"ה נדרים. של עינוי נפש: חוץ מן הנאותי ע"ה פ"ה שתיבא מפר. דלא הוה לא נדרי עינוי נפש ולא דברים שבטל לניהיל: אב"ה אברה הנאת פלוני ע"ה. שאלא אהנא ממנו יפר דהוה ליה נדרי עינוי נפש: פירות מדינה זו ע"ה. היינו דומיא דהנאת פלוני ע"ה וקתני יבול לה ממדינה אחרת דאין יבול להפך: אמר רב יוסף. כי קתני יבול לה ממדינה אחרת דאמרה פירות מדינה זו ע"ה וכו' אלא כשיבא אחר לא אקראם עליה וכו' אלא דהא תקנה צלומן פירות של חוהה מדינה ע"ה

הו עינוי כלל דלא אסרה לגמרי פירות המדינה עליה אלא אומן שיבא לה הוה אצל הנאה (ה) פירות על דקאפסיה על נפסה לגמרי בן ע"ה עמוז ע"ה אחרים החם הו עינוי הלך יפר: פירות חנוני. היינו דומיא דהנאת פלוני ע"ה וקתני לא יפר: הבא נמי כו' (ג) והא מדקתני אב"ה אב"ה א"ה היתה פרבחוה א"ה מוטו. שהבעל אינו רגיל ליקח אלא מאותו חנוני ולא מאחר לפי שאינו מאמניו וזה אינו מאמניו אלא לעל ולעל ולעל לנשות: הרי זה יפר. (א) ויבול לה ומדבר"ה רישא דקא אחי אימיה מו לא אפטר לאוקומה שתיבא אחת דאס איתא דקא מימי הוא מתוקמה כשתיבא והדר קושין לזכותיה: א"ה. לעולם ודאי דקאמרת דקאמך דקא מימיה הוה א"ה א"ה א"ה א"ה דמתי ר' יוסף הוה: "ומאי אינו יבול" דהפך דקתני. (ו) ואע"ג דקאמך פירות מדינה זו ופירות חנוני זה סתם לאו למשמע דאינו יבול להפך לגמרי אלא לעינוי נפש קאמך אצל מפר משום דברים שבטל לניהיל שפטר עינוי נפש ולא לאחריה וכו' דאמר רב הונא כושיה פירקין. כולוה סתמי דממתקן ר' יוסף תני לה: מביא מדקתני ר' יוסף אומר אין אלו וכו' פ"ה וכו' פ"ה מתיבא הרי זה יפר דברי ר' יוסף. דלא נריך דהא אכמי ליכא מאן דפליג ש"מ דמכאן ואילן הויין כולוה סתמי כרבי יוסף: כ"ה נדרים. של עינוי נפש: חוץ מן הנאותי ע"ה פ"ה שתיבא מפר. דלא הוה לא נדרי עינוי נפש ולא דברים שבטל לניהיל: אב"ה אברה הנאת פלוני ע"ה. שאלא אהנא ממנו יפר דהוה ליה נדרי עינוי נפש: פירות מדינה זו ע"ה. היינו דומיא דהנאת פלוני ע"ה וקתני יבול לה ממדינה אחרת דאין יבול להפך: אמר רב יוסף. כי קתני יבול לה ממדינה אחרת דאמרה פירות מדינה זו ע"ה וכו' אלא כשיבא אחר לא אקראם עליה וכו' אלא דהא תקנה צלומן פירות של חוהה מדינה ע"ה

כולוה סתמי דהא פירקא ר' יוסף קתני לה. כיון דקתני ר' יוסף אומר אין אלו נדרי עינוי נפש ואיכו גופיה אמר אלו הן נדרי עינוי נפש למה לא למתנה מו הרי זה יפר דברי ר' יוסף אלא ללשמועין דכוליה פרקין ר' יוסף הוה ואכמי לרבנן מבטי לך דלמא דשמיש עינוי נפש הוא ומפר בן לעלמו בן לאחריה ולענין דהבא כיון דענין לא אפטר לאוקמה נקטינן לחומרלא ואינו מפר אלא משום דברים שבטל לניהיל ואיכא מ"ד דנהי דלא אפטר לאוקמה אפ"ה אפטר לאוקמה לה מנימריה דשמואל דאמר בקומן אצל הנאה פלוני ע"ה מפר ואי מנא לא איתא דכי קאמך מפר דברים שיש בהן ענוי נפש קאמך ואכמי מנין למימר דשמיש הטעם אין זו עינוי: אב"ה שמואל משמיה דלי דבניה פלוני ע"ה נדרים בע"ה מפר אשתו. והוה דהוה נדרי ענוי נפש: חוץ מן הנאותי ע"ה פ"ה שתיבא מפר. דלא הוה לא נדרי עינוי נפש ולא דברים שבטל לניהיל: אב"ה אברה הנאת פלוני ע"ה. שאלא אהנא ממנו יפר דהוה ליה נדרי עינוי נפש: פירות מדינה זו ע"ה וכו' אלא כשיבא אחר לא אקראם עליה וכו' אלא דהא תקנה צלומן פירות של חוהה מדינה ע"ה

אחר לא דמי להנאת פלוני ע"ה דלית לה תקנה ליהנות מאותו פלוני. וכ"ה א"כ הוה ליה למתני יבול לה אחר מפירות חוהה מדינה איתא למימר דמ"ה קתני יבול לה ממדינה אחרת משום שאם לא איתא דהא תקנה ע"ה צעל אע"ה דלית לה תקנה ע"ה אחר מפר דהא רישא דלמרה קונס פירות עולם ע"ה דקתני הרי זה יפר דברי ר' יוסף הוה: "ומאי אינו יבול" דהפך דקתני. (ו) ואע"ג דקאמך פירות מדינה זו ופירות חנוני זה סתם לאו למשמע דאינו יבול להפך לגמרי אלא לעינוי נפש קאמך אצל מפר משום דברים שבטל לניהיל שפטר עינוי נפש ולא לאחריה וכו' דאמר רב הונא כושיה פירקין. כולוה סתמי דממתקן ר' יוסף תני לה: מביא מדקתני ר' יוסף אומר אין אלו וכו' פ"ה וכו' פ"ה מתיבא הרי זה יפר דברי ר' יוסף. דלא נריך דהא אכמי ליכא מאן דפליג ש"מ דמכאן ואילן הויין כולוה סתמי כרבי יוסף: כ"ה נדרים. של עינוי נפש: חוץ מן הנאותי ע"ה פ"ה שתיבא מפר. דלא הוה לא נדרי עינוי נפש ולא דברים שבטל לניהיל: אב"ה אברה הנאת פלוני ע"ה. שאלא אהנא ממנו יפר דהוה ליה נדרי עינוי נפש: פירות מדינה זו ע"ה. היינו דומיא דהנאת פלוני ע"ה וקתני יבול לה ממדינה אחרת דאין יבול להפך: אמר רב יוסף. כי קתני יבול לה ממדינה אחרת דאמרה פירות מדינה זו ע"ה וכו' אלא כשיבא אחר לא אקראם עליה וכו' אלא דהא תקנה צלומן פירות של חוהה מדינה ע"ה

הו עינוי כלל דלא אסרה לגמרי פירות המדינה עליה אלא אומן שיבא לה הוה אצל הנאה (ה) פירות על דקאפסיה על נפסה לגמרי בן ע"ה עמוז ע"ה אחרים החם הו עינוי הלך יפר: פירות חנוני. היינו דומיא דהנאת פלוני ע"ה וקתני לא יפר: הבא נמי כו' (ג) והא מדקתני אב"ה אב"ה א"ה היתה פרבחוה א"ה מוטו. שהבעל אינו רגיל ליקח אלא מאותו חנוני ולא מאחר לפי שאינו מאמניו וזה אינו מאמניו אלא לעל ולעל ולעל לנשות: הרי זה יפר. (א) ויבול לה ומדבר"ה רישא דקא אחי אימיה מו לא אפטר לאוקומה שתיבא אחת דאס איתא דקא מימי הוא מתוקמה כשתיבא והדר קושין לזכותיה: א"ה. לעולם ודאי דקאמרת דקאמך דקא מימיה הוה א"ה א"ה א"ה א"ה דמתי ר' יוסף הוה: "ומאי אינו יבול" דהפך דקתני. (ו) ואע"ג דקאמך פירות מדינה זו ופירות חנוני זה סתם לאו למשמע דאינו יבול להפך לגמרי אלא לעינוי נפש קאמך אצל מפר משום דברים שבטל לניהיל שפטר עינוי נפש ולא לאחריה וכו' דאמר רב הונא כושיה פירקין. כולוה סתמי דממתקן ר' יוסף תני לה: מביא מדקתני ר' יוסף אומר אין אלו וכו' פ"ה וכו' פ"ה מתיבא הרי זה יפר דברי ר' יוסף. דלא נריך דהא אכמי ליכא מאן דפליג ש"מ דמכאן ואילן הויין כולוה סתמי כרבי יוסף: כ"ה נדרים. של עינוי נפש: חוץ מן הנאותי ע"ה פ"ה שתיבא מפר. דלא הוה לא נדרי עינוי נפש ולא דברים שבטל לניהיל: אב"ה אברה הנאת פלוני ע"ה. שאלא אהנא ממנו יפר דהוה ליה נדרי עינוי נפש: פירות מדינה זו ע"ה. היינו דומיא דהנאת פלוני ע"ה וקתני יבול לה ממדינה אחרת דאין יבול להפך: אמר רב יוסף. כי קתני יבול לה ממדינה אחרת דאמרה פירות מדינה זו ע"ה וכו' אלא כשיבא אחר לא אקראם עליה וכו' אלא דהא תקנה צלומן פירות של חוהה מדינה ע"ה

ג א מיי פ"ה מלך מדיה ה"ה א סעל מלך נעמ טעמי ר"ה סעל מלך טעמי מו: יד ב מיי סע טעמי סע טעמי נה ועין כמ"ה:

הנהגות וצינונים

[א] ככ"מ שתיבא אחת. וכו' כראשונים, וכולקמן: [ב] בהג"ש ולקמ"ה נוסף או הכי איבא סיפא. וע"ה כר"ש: [ג] ניל דבכאן חסר וצ"ל ג"ל וסיפא דאס איתא אחי וכו'. וז"ל א"כ הוה מיתוקמה דאמרה ליה כשתיבא (מ"א): [ד] צ"ל דא דרישא (הג"ש): [ה] צ"ל באחד (כמ"ה) (הג"ש): [ו] צ"ל אינו כ"ה (הג"ש): [ז] צ"ל היי (הג"ש): [ח] צ"ל היי דאמרה שתיבא אחת אב"ה אב"ה אב"ה אב"ה דה שריא ואפטר דה דבבא אחרים (הג"ש): [ט] בהג"ש גורס דבבא. וכן להלן בכל המקומות: [י] בהג"ש נוסף כ"ה מפר שגרה פירות מדינה ע"ה:

תוספות

שבע בינה דברים שבינו בינה הוי. דלי עינוי נפש הוא משום ק"ה (למחר: ו) אב"ה: דרבנן תבעי דף. וממתקן דעטולה אני מן היהודים רב יוסף קתני לה לענין פירות אחרת מדינה זו ע"ה וכו' אלא כשיבא אחר לא אקראם עליה וכו' אלא דהא תקנה צלומן פירות של חוהה מדינה ע"ה

הנוני דה אינו יבול דה"ה [א] שתיבא אחת. וכו' ככ"מ שתיבא אחת. וכו' כראשונים, וכולקמן: [ב] בהג"ש ולקמ"ה נוסף או הכי איבא סיפא. וע"ה כר"ש: [ג] ניל דבכאן חסר וצ"ל ג"ל וסיפא דאס איתא אחי וכו'. וז"ל א"כ הוה מיתוקמה דאמרה ליה כשתיבא (מ"א): [ד] צ"ל דא דרישא (הג"ש): [ה] צ"ל באחד (כמ"ה) (הג"ש): [ו] צ"ל אינו כ"ה (הג"ש): [ז] צ"ל היי (הג"ש): [ח] צ"ל היי דאמרה שתיבא אחת אב"ה אב"ה אב"ה אב"ה דה שריא ואפטר דה דבבא אחרים (הג"ש): [ט] בהג"ש גורס דבבא. וכן להלן בכל המקומות: [י] בהג"ש נוסף כ"ה מפר שגרה פירות מדינה ע"ה:

דף פא:

שנתגרשה ונשאת לאחר. [ועי' במפרש (ד"ה דברים) שבאמת פירש כן, וצ"ע למה לא פירש גם הר"ן כן].

תירוץ:

תירץ השלמי נדרים, דהר"ן סובר דמדלא הביא הגמ' לעיל ברייתא זו, מבואר דנקטה הגמ' דאין זה הפירוש בברייתא זו, ולכן פירש הר"ן כוונת הברייתא באופן אחר.

ר"ן (ד"ה דבר), דאפילו מידי דלא מיקרי נדר אלא דבר בעלמא אמר קרא דלא יחל

קושיא:

העירו כמה אחרונים, דמשמע מדברי הר"ן דדין זה של דברים המותרים וכו' הוא דין דאורייתא, דדרשינן ליה מקרא, והקשו, שהר"ן סותר את עצמו, דבסמוך ביאר הר"ן (ד"ה משום) טעם הדין, כדי שלא ינהוג קלות ראש בנדרים גמורים, ומבואר שהוא רק מדרבנן.

תירוץ:

בספר דבר יעקב (אות ג) תירץ, דצ"ל דמש"כ הר"ן דדרשינן דין זה מקרא, אין כוונתו לומר דהוא דין דאורייתא, אלא אסמכתא בעלמא הוא, וכוונת הר"ן היא רק לפרש היאך חזינן אסמכתא זו בקרא.

ר"ן (ד"ה ירושלמי), הנאת בני עירי עלי נשאל לזקן שיש שם

קושיא:

הקשה הכסף משנה (הל' נדרים פ"ז ה"ט), היאך מותר להתיר נדרו אצל חכם מבני העיר, הלא נמצא דנהנה מאותו חכם בזה דהתיר לו נדרו.

תירוץ:

הבית מאיר (יו"ד סי' רכח סעי' ה) תירץ, דבשעת הנאתו גם הותר נדרו, משום 'דהתירו והנאתו באים כאחד'. [וע"ע בלחם משנה (שם) ובקהילות יעקב (סי' יג) שתירצו בדרכים אחרים].

גמ', שלא אציע לך מתתך וכו' אין צריך להפר

קושיא:

הקשה הט"ז (יו"ד סי' רלד ס"ק סג), למה א"צ להפר מחשש שמא יגרשנה ותהא אסורה לו, כדאמר ר"י בן נורי לעיל (עט): גבי אשה שאסרה מעשה ידיה על בעלה.

תירוץ:

תירץ הט"ז, דלא דמי למעשה ידים, דהתם הנדר חל אחר הגירושין, משום דבעצם יש כח לנדרה להפקיע שיעבוד ממון של הבעל, אלא דאלמנה רבנן לשיעבוד הבעל, משא"כ בהצעת המטה וכדומה, שהם שיעבוד הגוף, אין כח לנדרה להפקיע השיעבוד, ולא חל הנדר כלל, ואינו חוזר וניעור אחר הגירושין. [וע"ע בפרישה (יו"ד שם) ובפורת יוסף (ד"ה שלא) שתירצו בדרכים אחרים].

גמ', תשמיש המטה לרבנן עינוי נפש הוא או דברים שבינו לבניה

קושיא:

הקשה הרא"ש (ד"ה או), מה היא ספיקת הגמ', הא לכאורה פשיטא דתשמיש נחשב עינוי נפש, דמטעם זה נאסר תשמיש ביום הכיפורים.

תירוץ:

תירץ הרא"ש, דאיסור תשמיש ביום הכיפורים הוא רק מדרבנן, דומיא דאיסור נעילת הסנדל, ומן התורה יש לומר דלא נחשב עינוי נפש. [וע"ע בנמוקי יוסף (ד"ה בעא), בקרן אורה (פ: ד"ה ופסק), ובחי' חת"ס (פ: ד"ה אמר) שתירצו בדרכים אחרים]. [ועי' בעומק הדף].

ר"ן (ד"ה תניא), בינה לבין אחרים שאסרה פירות אחרים עליה

קושיא:

העיר השלמי נדרים (על הר"ן), למה לא פירש הר"ן כמו שפירש הגמ' לעיל (עט):, דבינה לבין אחרים היינו לאחר

דף פא

תוכן הענינים

- א. כמה ביאורים בכוונת הגמרא 'שאיין מברכין בתורה תחלה'
- ב. ג' מהלכים בטעם הדבר שהתורה תצא מבני עניים
- ג. בענין דברים המותרין ואחרים נהגו בהן איסור
- ד. מחלוקת הראשונים בענין אין חכם מתיר נדרי עצמו

א) ג' מהלכים בטעם הדבר שהתורה תצא מבני עניים

סוטה (ה.), שהניח הקב"ה כל ההרים והשרה שכונתו על הר סיני משום שהוא הנמוך שבהרים. וכן מבואר בפרק קנין התורה בסוף אבות, שהתורה נקנית בענוה.

ד. ג', עניים אינם משוקעים בגשמיות

הבן יהודע (ד"ה הזהרו) והמהר"ל (נתיב התורה פ"י) ביארו באופן אחר, שבני עניים מסוגלים להצטיין בתורה מפני שאין להם גשמיות, והתורה נקנית דוקא במיעוט הגשמיות, עיי"ש במהר"ל שביאר טעם הדבר, משום שלימוד התורה הוא דבר שכלי, ושייך רק למי שאינו שקוע בגשמיות.

ה. דברי הרמב"ם בענין 'כתר תורה'

הרמב"ם (הל' ת"ת פ"ג הל' ו-ח) כתב שיש ת"ח מיוחד שהוא מוכתר בכתר תורה, ופירש המעלות של ת"ח כזה, ובין הדברים הזכיר כל המעלות הנ"ל, 'עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי' [היינו אין לו עסק אחר], 'לא בגסי הרוח היא מצויה' [היינו דעתם שפלה], 'כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן' [היינו שאינם משוקעים בגשמיות].

ב) כמה ביאורים בכוונת הגמרא 'שאיין מברכין בתורה תחלה'

עומק דעתם שלא החשיבו התורה כל כך כדי לברך עליה, וממילא נמצא שלמדו התורה שלא לשמה, ולפיכך נענשו על זה שלא למדו את התורה לשמה.

ד. ב', חתם סופר ובית הלוי

בח' חת"ס (ד"ה שלא) ובבית הלוי על התורה (פרשת משפטים ד"ה והנה) ביארו באופן אחר, שהטעם שלא ברכו על התורה הוא משום שחשבו שלימוד התורה הוא רק היכי תימצא לקיים שאר מצוות התורה, ונמצא שהיא תחילת מצוה ולא גמר מצוה, ואין מברכים אלא על גמר מצוה כמבואר בגמ' מנחות (מב:), ולפיכך נענשו על עיקר שיטתם שלימוד התורה אינו מצוה לעצמה.

ה. ג', מנחת שלמה

מנחת שלמה (ד"ה ואפשר) ביאר כוונת הגמ', שלא ברכו על התורה מפני שלימוד תורתם לא היה כדי לקיים רצון השי"ת, אלא משום

א. סוגיית הגמ'

מובא בגמ' כמה דברים ששלחו בני מערבא לבני בבל, ואחד מהם הוא, 'הזהרו בבני עניים שמהן תצא תורה'. ומבואר בר"ן (ד"ה הזהרו בבני עניים) שכוונת הגמ' היא שבני עניים מסוגלים להצטיין בלימוד התורה ולהתגדל להיות תלמידי חכמים עצומים יותר משאר בני אדם. ומצינו כמה מהלכים בביאור הענין, כמו שיתבאר.

ב. א', אין להם עסק אחר

בר"ן (שם) ביאר בפירושו הראשון, שהטעם שבני עניים מסוגלים להצטיין בלימוד התורה הוא משום שאין להם עסק אחר. ובספר וזאת ליעקב (סנהדרין צה:) מובא מעשה פליאה עם החפץ חיים, שפעם בא לפניו אדם לקבל ברכה, ובירכו החפץ חיים שיפסיד כל ממונו, ועי"ז נתגלגל הדבר ונעשה אותו אדם לת"ח גדול בישראל.

ג. ב', דעתם שפלה

עוד ביאר הר"ן (שם) בפירושו השני, שבני עניים מסוגלים להצטיין בתורה משום שדעתם שפלה עליהם. והוא כמו שאמרו חז"ל בגמ'

א. סוגיית הגמ'

הגמ' מביאה בשם ר' יהודה אמר רב, שכבר נשאלו החכמים והנביאים על מה אבדה הארץ בחורבן הבית, ולא ידעו הטעם, עד שפירשו הקב"ה בעצמו, 'על עזבם את תורתי, ופירש ר' יהודה אמר רב, 'שאיין מברכין בתורה תחילה'.

ב. קושיית הב"ח

הקשה הב"ח (או"ח סי' מז), היאך יתכן שחורבן בית המקדש הוא עונש על ביטול מצוות ברכת התורה, שלכאורה אינה עבירה חמורה כל כך כדי לגרום עונש גדול ונורא כזה. ומצינו בראשונים ואחרונים הרבה מהלכים לבאר הענין, כמו שיתבאר.

ג. א', רבינו יונה

הר"ן (ד"ה דבר) הביא בשם רבינו יונה לבאר, שעיקר העונש לא היה על עצם ביטול מצוות ברכת התורה, אלא שבזה שלא בירכו בתורה גילו

שאהבו לימוד התורה, ולכן עסקו בלימוד התורה אף בזמן שאין מן הנכון ללמוד תורה, כגון בזמן שראוי לחנך הילדים וכדומה. [וע"ע בט"ז

(או"ח סי' מז ס"ק א) שביאר בדרך אחר].

ג) בענין דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור

א. סוגיית הגמ'

הגמ' מביאה מברייתא, 'דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור, אי אתה רשאי לנהוג בהם היתר כדי לבטלן'. ופירש הר"ן (ד"ה משום), שמי שנהג איסור בדברים המותרים הו"ל לגבייהו כדברים האסורים. ונחלקו הראשונים אם דין זה הוא מן התורה או רק מדרבנן, כמו שיתבאר.

ב. דברי הר"ן

הר"ן (ד"ה דבר אחר) כתב, דדרשינן דין זה מדכתיב 'לא יחל דברו', דמשמע אפילו במידי דלא מיקרי נדר אלא דבר בעלמא, אפ"ה אמר קרא לא יחל, עיי"ש. ובספר נדרי זריזין (ד"ה והנה) כתב, דמשמע מדברי הר"ן דדין זה הוא מדאורייתא, דהא דרשינן ליה מקרא.

ג. שיטת התוס' והרא"ש

אולם התוס' (ד"ה מאן) והרא"ש (ד"ה דברים) כתבו, שדין זה אינו מן התורה אלא רק מדרבנן, כדי שלא יקל ראש בנדרי גמורים. [ובאמת

ד. קושיית הנדרי זריזין

כן משמע להדיא בגמ' לעיל (טו). שהוא בל יחל דרבנן, ועיי"ש בנדרי זריזין שהאר"ך לבאר שהר"ן סובר דיש מחלוקת הסוגיות בין סוגיין לסוגיית הגמ' לעיל].

העיר הנדרי זריזין (שם), שבסוגיין מבואר דהברייתא שמביאה דין זה סובר כר' גמליאל בברייתא דלעיל לענין אשה שנדרה מתשמיש המטה שצריך הבעל להפיר נדרה משום שנאמר לא יחל דברו. ואם כן לכאורה מוכח דת"ק דברייתא דפליג על ר"ג בברייתא אינו סובר כהך דין דדברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור.

ה. תמיה על דברי הפוסקים

והקשה הנדרי זריזין, דאם כן לכאורה דברי הפוסקים סותרים את עצמם, דהא דין אחרים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור נפסק לדינא בשו"ע (יו"ד סי' ריד), ואולם לענין אשה שנדרה מתשמיש המטה פסק השו"ע (יו"ד סי' רלד) כשיטת ת"ק דא"צ הבעל להפיר. וכן הקשה הקרן אורה. [ועיי"ש בנזיר זריזין שהאר"ך לתרץ הקושיא].

ד) מחלוקת הראשונים בענין אין חכם מתיר נדרי עצמו

א. דברי הירושלמי

הר"ן (ד"ה ירושלמי) הביא בשם הירושלמי, 'קונם הנייתי על בני עירי אינו נשאל לזקן שיש שם'. ומצינו מחלוקת גדולה בין הראשונים בפירוש הירושלמי, כמו שיתבאר.

ב. שיטת הריב"ש

בשו"ת ריב"ש (סי' תו) פירש כוונת הירושלמי, שאם אדם אוסר על עצמו ליהנות מכל בני העיר, אין חכם שבאותו העיר יכול להתיר הנדר, משום שנחשב 'נדרי עצמו', כיון שאיסור הנדר חל עליו, והרי אין חכם מתיר נדרי עצמו. וכן משמע בריטב"א (ד"ה כתב) שפירש כן בכוונת הירושלמי.

ג. שיטת הכסף משנה

אולם הכסף משנה (הל' נדרים פ"ז ה"ח) פירש כוונת הירושלמי באופן אחר, עיי"ש, ומבואר מדבריו שהוא נקט לדינא שבציוור הנ"ל לא מקרי נדרי עצמו, ושפיר יכול חכם שבאותו העיר להתיר הנדר. ויש לעיין, מהו יסוד המחלוקת בין הכסף משנה והריב"ש, אם נדר כזה מקרי נדרי עצמו או לא.

ד. מחלוקת הראשונים

בקהילות יעקב (סי' יג) ביאר, על פי מחלוקת יסודית המובא בר"ן לעיל (טו). ד"ה הלכה), בענין מי שנדר לאסר אדם אחר מליהנות ממנו, אם הנודר עובר ונהנה, מי עובר על לאו דבל יחל, הר"ן סובר דהאדם הנאסר הוא שעובר בבל יחל, אולם הביא הר"ן שהרמב"ם חולק בזה וסובר שהאדם שנדר הוא שעובר בבל יחל.

ה. תלוי במחלוקת הנ"ל

עפי"ז ביאר הקהילות יעקב, דהכס"מ נקט כהרמב"ם, דמי שנדר עובר בבל יחל, ונמצא דבל יחל נאמר על האדם שנדר, ולכן בציוור הנ"ל לא מקרי נדרו של החכם, כיון דהוא לא נדר ולא נאמר עליו בל יחל, אבל הריב"ש סובר כהר"ן, דהאדם הנאסר עובר בבל יחל, ונמצא דבל יחל נאמר על האדם הנאסר, ולכן בציוור הנ"ל מקרי נדרו של החכם, כיון שהוא נאסר בנדר זה ונאמר עליו בל יחל.

דף פא

בענין ברכת התורה

עזבם את תורתו".

ויש לעיין קצת בדין זה שאהבה רבה פוטרת ברכת התורה. הנה דין זה שאהבה רבה [או אהבת עולם] פוטרת לא הוי רק בשחרית אלא אפילו בערבית, ויש נפק"מ למעשה במי שישן ביום שיש ספק אם חייב לברך ברכת התורה שוב ואנו מקילין שלא לברך מטעם ספק ברכות להקל אכן המשנ"ב (שם ס"ק יג) הורה שטוב לכיון בברכת אהבת עולם במעריב לצאת ברכה"ת מספק וילמד אח"כ כדי לצאת עצמו מידי ספק, וז"ל "טוב יותר שיכוין בברכת 'אהבת עולם' לפטר, לצאת ידי דעת רב הפוסקים המחמירין בזה".

וכן יש נפק"מ לבחור בר מצוה בליל בר מצוה שלו, שכיון שבבקר היה קטן לכאוף לא יצא ידי חובת ברכת התורה בלילה ואם רוצה ללמד בלילה לכאוף שוב חייב לברך ברכת התורה, אכן אי"ז המנהג שוב לברך, ואכ"מ. אכן הורה הגרש"ז (הליכות שלמה תפלה פ"ו ארחות הלכה הע' 5) שיכוין בתפילת אהבת עולם וילמד אח"כ כדי לצאת ידי חובתו מעיקר הדין.

אכן דעת הגר"ח קניבסקי (דרך שיחה ח"א עמ' תצג) שאין צריך לכיון בברכת אהבת עולם כיון שקטן גם כן כשמקיים מצוה הוי ליה קיום דאורייתא. וכן דעת אביו הקה"י (ברכות כד:): אם קטן בירך בהמ"ז ונתגדל תוך כדי השיעור אם צריך שוב לברך, והורה שלא לחזור, אכן למעשה הניח בצ"ע בזה.

וכן הובא על דרך הוראה זו בקובץ הלכות (ה'ל שבועות פי"א אות יא) לענין מי שישן ערב שבועות "שמי שישן בערב חג השבועות שינת קבע יש לו לכוון לצאת ידי חובת ברכת התורה בברכת אהבת עולם שבתפלת ערבית. ובכה"ג יש לדקדק שילמוד מעט מיד אחר התפלה".

בסוגיא זו מצינו דברי הר"ן המפורסמים, שמפני מה אבדה הארץ ולא ידע החכמים ונביאים טעם זה עד שגילה הקב"ה בעצמו, מפני שלא ברכו בתורה תחילה, והר"ן ביאר מה כל כך גרוע החטא של ביטול ברכת התורה, שמפני זה אבדה הארץ, ותירץ "שלא היו מברכין בתורה תחלה כלומר שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כ"כ שיהא ראוי לברך עליה שלא היו עוסקים בה לשמה ומתוך כך היו מזלזלין בברכתה והיינו לא הלכו בה כלומר בכונתה ולשמה".

אבל עדיין צ"ע שלכאוף מבואר מהגמ' שהחכמים ונביאים לא ידעו טעם זה עד שגילה הקב"ה, ואם באמת לא ברכו ברכת התורה לכאוף דבר זה ידוע לכל, ומה הוצרך הקב"ה בעצמו לגלות סוד זה. ועי' במגן גיבורים (סי' מז אות ח) שביאר דברי הגמ' באופן אחר מכח קושיא זו. שהקשה, לכאוף הא יכולים היו לצאת ברכות התורה באהבה רבה כדאיתא בשו"ע (או"ח סי' מז סעי' ז) ש"ברכת אהבת עולם פוטרת ברכת התורה אם למד מיד בלי הפסק", ואם כן לכאוף אין עוולה כל כך, ולמה נענשו באבידת הארץ.

ותירץ וז"ל "דבאמת אם אינם מכוונים לפטור עצמם, ודאי צריך לברך בה"ת, והם היו מכוונים באה"ר רק לפטור ק"ש בלבד ולא הי' נחשב בעיניהם התורה להודות עליו, ולכך שפיר קאמר לפי שאין מכוונים בתורה תחלה, ובזה אמרנו לפרש הא דאמרי' שם דבר זה שאלו לנביאי' ולחכמי' ולמה"ש ולא פירשו עד שפי' הקב"ה בעצמו כו', מה זה שנעלם מכולם עון זה והלא ראו אותו בעיניהם שלא ברכו בתורה תחלה. ולפמ"ש א"ש דבאמת כיון שראו אותם קורין הק"ש עם הברכות ואדם יראה לעינים ואף מלאכי השרת אין יודעין דברים שבלב כו' א"כ לא ראו שום עון דהרי מצד הדין לא הוצרכו לבה"ת דכבר נפטרו באה"ר אבל הקב"ה בוחן כליות ולב הוא יודע אשר נבזה בעיניהם התורה עד שכיוונו על פי' שלא לפטור אותה באה"ר ע"כ גילה הקב"ה בעצמו על

דף פא

בענין ברכת התורה אי חיובה מדאורייתא או מדרבנן

תמצית הסוגיא:

א] הדבר אברהם כתב דעיקר החומר היה על זלזול בערכה של תורה [כמש"כ הר"ן] וא"כ אינו תלוי אי חיובו מה"ת או מדרבנן.

ב] במהרש"א פי' סוגיין דאינו מדבר על ברכת התורה קודם הלימוד, אלא שהקדימו עמי הארץ לברך בקריאת התורה לפני ת"ח, ולפ"ז ליכא הכרח דיש חיוב ברכת התורה קודם הלימוד. וכפי' זה מפורש בשו"ת הרמב"ם, ומתיישב היטב לשיטתו דאין הסוגיא מדבר על ברכת התורה. אמנם יהא סיוע לדעת המשכנות יעקב הידוע דחיוב ברכת התורה מה"ת הוא רק בציבור כשקוראין בתורה, ולמהרש"א והרמב"ם א"ש דסוגיין מיירי בברכת התורה בציבור וזה שפיר הוי מה"ת [וכבר העיר המגיה על השאג"א בכל זה, כיובא להלן].

בסוגיין אמרינן דה' השיב 'על מה אבדה הארץ' דהטעם של חורבן ביהמ"ק והגלות הוא משום שלא ברכו בתורה תחילה [ובזה מסייע בטעם שאין ת"ח יוצאין מבניהם ת"ח], ומבואר דנתחייבו בגזירת גלות על שלא אמרו ברכת התורה קודם שלמדו, ועיין בר"ן שביאר מ"ט יש בה חומר כ"כ. ובפרי חדש ושאג"א כתבו להוכיח מסוגיין לגבי מבוכה הגדולה האם חיוב ברכת התורה הוא מה"ת או מדרבנן, והעירו דמשמע מכאן דהוי מה"ת, דכבר בזמן הנביאים היו חייבין בברכת התורה, וגם מדנענשו ע"ז כל כך.

אמנם פשטות דעת הרמב"ם והשו"ע דהוי מדרבנן, ולפ"ז צריכין ליישב הקושי מסוגיין, ויובא להלן ב' דרכים.

תמצית מראה מקומות.

פלוגתת הראשונים אי ברכת התורה מה"ת

ה. רמב"ן ספר המצות, שכחת העשין, עשה ט"ו.

כותב דיש מצות עשה להודות להשי"ת בכל פעם שנקרא בתורה, על הטובה הגדולה שעשה לנו בתתו תורתו אילינו וכו' ומעורר על הרמב"ם ששכח למנות מצות עשה זו של ברכת התורה שחיובה מה"ת.

ו. מגילת אסתר שם.

מתקשה בדעת הרמב"ם, וכותב דאפשר נקט שהדרשא הוא אסמכתא בעלמא ולכן היו מדרבנן ולא נשנה בהמנין.

ז. שאגת אריה סי' כ"ד.

נקט ג"כ כהנ"ל, דנחלקו בזה הרמב"ן והרמב"ם אי חיובה מה"ת, ומוכיח מהגמ' כהרמב"ן, ומקשה על הרמב"ם דלא משמע בגמ' דהוי אסמכתא. ולכן פוסק בסוף דאם מסתפק אם בירך ברהכ"ת הוא חייב לברך מספק, דספיקא דאורייתא לחומרא.

ח. פרי חדש או"ח סי' מ"ז.

מאריך להוכיח מהגמ' והראשונים דברכת התורה מה"ת, אולם מביא משו"ת פני משה דמוכיח דהוי מדרבנן ע"ש. [ולהלן יובא דבריו דהוכיח מסוגיין דהוי מה"ת].

ט. שו"ע או"ח סי' ר"ט סעיף ג'.

כותב דבכל הברכות כשמסתפק אי חייב אינו מברך חוץ מבה"ז מפני שהיא מה"ת. ומשמע

א. גמ' דף פא.

אמרינן דאבדה הארץ על שלא ברכו בתורה תחילה [ומשמע קצת דחיובה מה"ת, מדכבר היו מחוייבים, וגם מדענשו ע"ז עונש גדול כ"כ כמו שדייקו הפר"ח והשאג"א].

ב. ר"ן דבר זה.

הביא מרבינו יונה שפי' עומק הדברים, דהא דלא ברכו בתורה תחילה היינו שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כ"כ שיהא ראוי לברך עליה שלא היו עוסקים בה לשמה, ומתוך כך היו מזלזלין בברכתה והיינו לא הלכו בה כלומר בכונתה ולשמה ע"ש.

ג. גמ' ברכות דף כא.

מנין לברכת התורה לפניה מן התורה שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקינו וכו'. ומשמע דיש חיוב ברכת התורה מה"ת.

ד. ספר חינוך מצוה ת"ל.

מביא דברי הרמב"ן דלהלן, דברכת התורה מה"ת, ואע"ג דכל הברכות מדרבנן מ"מ ברכת המזון וברכת התורה הוי מה"ת [וע"ש הטעם לחלק דבהמ"ז רק לאחר האכילה מה"ת, ובתורה קודם לכן].

יד. שאגת אריה סי' כ"ד.

מביא סוגיין להוכיח דהוי מה"ת, אי דהא ברכות ותפילות נתקנו ע"י אנשי כנסת הגדולה אח"כ. ואפילו אם תדחה דעיקרו מה"ת, בי הרי מדנענשו עונש גדול כ"כ ע"כ דהוי מדאורייתא.

טו. דבר אברהם ח"א סי' ט"ז אות כ"ז.

מדחה הראיה עפ"י הר"ן דלעיל, דעיקר העונש על שזלזלו בערכה של תורה.

טז. מהרש"א כאן.

פי' הגמ' באופ"א דהתלמידי חכמים לא ברכו בו תחילה ובזה היה בזיון לת"ח. ולפ"ז ליכא ראייה על ברכת התורה הרגיל שיהא מה"ת. ומיושב דעת הרמב"ם.

יז. שו"ת הרמב"ם פאר הדור סי' מ"ב.

כתב להדיא על דרך פירוש הנ"ל בסוגיין ע"ש, וא"ש היטב לשיטתו דלא הביא ברכת התורה שיהא מה"ת.

יח. שו"ת משכנות יעקב או"ח סי' ס"ג.

מוכיח מהירושלמי דברכת התורה ביחיד הוי מדרבנן, אבל בקריאת התורה בציבור הוי מה"ת.

ולפי הרמב"ם דלעיל דסוגיין מיירי בקריאת התורה בציבור א"ש היטב, דשפיר הוי מה"ת הך ברכת התורה [ועיין במגיה על השאג"א סק"ט שכתב כל חשבון הנ"ל].

דברכת התורה הוא מדרבנן, מדלא כתב על כל הברכות דספיקא לקולא חוץ מבהמ"ז.

י. ברכי יוסף סי' מ"ז, מחזיק ברכה סק"ב.

מביא מספר מטה יהודה שהוכיח מהנ"ל דהוי מדרבנן, ומסיק כן להלכה שאין לברך מספק.

יא. משנה ברורה, סי' מ"ז סק"א.

מביא דברי הפוסקים דחיובו מה"ת ולכן מספיקא יברך, אולם שוב מביא הפוסקים דאין לברך מספק כיון די"א דחיובה מדרבנן.

ח"ב: הוכחה מסוגיין, וישוב לדעת

האומרים דהוא מדרבנן

[ב' דרכים ליישבו]

יב. פרי חדש הנ"ל.

מביא מהפני משה דייק מסתימת הרמב"ם והטור שלא כתבו דהוא מה"ת דמשמע דהוי מדרבנן. והפר"ח מתמיה דהרי מסוגיין מוכח דהוי מה"ת, ועוד די"ל דלכן הביא הטור הגמ' כאן בנדירים ללמד דהוא מה"ת.

יג. טור סי' מ"ז.

כותב דברכת התורה מאד צריך ליזהר בה, כדאיתא בנדירים מפני מה אין ת"ח אין מצויין וכו' וכדחזינן דע"ז אבדה הארץ. [ודייק הפר"ח הנ"ל, דמזה גופא משמע דהוי מה"ת, וזהו כוונת הטור].

נמצא ענין הברכות כן הוא, שחיוב מצות התורה אינו רק לברך אחר המזון לא לפניו, ובדברי האחרונים אף על כל שבעת מינין הנזכרים בתורה. וכל שאר הברכות כולן הן מדרבנן, חוץ מאחת שהיא מן התורה, וכך הוא מפורש בגמרא בברכות [כ"א ע"א] והיא ברכת התורה לפנייה, גם הרמב"ן ז"ל יחשוב אותה מצות עשה בפני עצמה. והענין הזה שחייבנו האל ברוך הוא ברכה בקריאת התורה לפנייה ובמזון לאחריו, מן הדומה שהטעם לפי שהוא ברוך הוא לא ישאל מן החומר לעבדו ולהודות בטובו רק אחר שיקבל פרס ממנו, כי החלק הבהמי לא תכיר בטובה רק אחר ההרגש. אבל קריאת התורה שהוא חלק השכל, והשכל יודע ומכיר וקודם קבלת התועלת יבין אותו, על כן יחייבנו האל להודות לפניו קודם קריאת התורה. ומודה על האמת ימצא טעם בדברי.

ואחרי זאת נגיד דרך כלל חיוב הברכות דרבנן, והם לברך קודם אכילה ושתיה בכל דבר שיש בו טעם כלל לחיך ואחריו כמו כן. וכך חייבנו לברך על כל ריח טוב שנריח, קודם הריח, אבל לא אחריו. וכללו של דבר, על כל שהגוף נהנה בו קבעו בו ברכה. וכך חייבנו לברך השם ולהודות לפניו על כל הטובה אשר גמלנו בעשותנו מצוותיו היקרות, ואמרו [פסחים ז' ע"ב] שמברכין עליהן עובר לעשייתן, והענין הוא לדעת כי טעם הנזכר סמוך בקריאת התורה, וכמו כן חייבנו לברך ברכות בשבח הבורא על עוצם גבורותיו, כגון הרואה הים לפרקים, וכיוצא באלו הענינים כמו שמוזכר בפרק הרואה.

ונוסח"ה הברכות כולן עזרא ובית דינו תקנום, ואף על פי שאמרו זכרונם לברכה [שם מ"ח ע"ב] משה תקן ברכת הזן יהושע ברכת הארץ, על עיקר הענין אמרו כן, אבל כל נוסח הברכות עזרא ובית דינו תקנום, ואין ראוי להוסיף או לגרוע בנוסח שלהן, וכל המשנה בהן אינו אלא טועה. ומכל מקום בדיעבד מי ששינה או ששכח קצת מנוסח הברכה, כל זמן שהזכיר עיקר משמעותה ואמר חתימתה כתקנה, אין מחזירין אותו¹. ואמרו זכרונם לברכה [סוטה ל"ב ע"א] שהברכות נאמרות בכל לשון, ובלבד בהזכרת השם ומלכות שמים. וחייבנו זכרונם לברכה [שבת כ"ד ע"א] להזכיר בברכת המזון קדושת היום, כלומר ענין שבת או ימים טובים כמו שידוע. והשוכח ולא זכר אותן

¹ במצות עשה ט"ו שהוסיף למנין הר"מ. יא. ר"מ פ"א הל' ה'. ועיין השגת הרמב"ן לסה"מ בשורש הראשון [י' ע"א בדפי הספר] ובחדושי הרשב"א ברכות מ"ח ע"ב, ועיין היטב בפירוש הרא"ה שם. וראה הערה 115 למבוא "ספר החינוך ומחברו". יב. כ"כ הרשב"א בברכות י"א ע"א.

עשה להפריש תרומה בלבד שהרי כל מצות עשה שבאו בתורה הם מצות לעשותם לכתחלה והתפרשה בלבד אינה מצוה שנעשה אותה לכתחלה אם לא נעטרך עמה שפירש מן היפה, וזה הנכון לכל המעמיק בעיון, עיין עוד ביציבות פ' האשה רבה (דף ט"ו) בגמ' דהולד נמוך:

(מצוה י') נראה לי כי מה שלם מנאה הרב הוא לפי שמאמרם זה עובר בעשה אין פירושו שהיה עשה בהקדמת הכהמות רק שיש לו אסור בהקדמת היפה כעובר על עשה אחד מאזכר שבאו בתורה, וכבר גליתי דעמי בזה למעלה פעמים רבות. ומה שאמר עוד שהרב הביאה בחבורו הגדול, הגה הרב שם לא הביאה בחשבון המצות שהרי כשמה המצות שהן בהלכות אסורי זנות לא כתב מצוה זו אצל הביאה לומר שעובר בעשה והעשה הוא כאשר העירומין:

(מצוה יא') נראה לי כי מה שלם מנאה הרב הוא לפי שצ"ח פירוש מאמרם של לאו הגא מכלל עשה שהיה מצוה עשה רק שעונשו כעובר על עשה וכבר העירומין על זה פעמים רבות:

(מצוה יב') נראה לי כי איני לר"ח לכפול לך יומר פירוש זה המאמר כי כבר הבינומין פירושו פעמים רבות:

(מצוה יג') נראה לי שמה שלם מנאה הרב הוא לפי שחייב הריגת גואל הדם את הרוצח הוא אחד מדקדוקי מצות הריגת הרוצח המוטלת על ה"ב"ד, כי המצוה היא שידוע אותו למתה וההורגו וע"י מי ע"י גואל הדם וכמו שכתב הרב בפ"א מהלכות רוחה ושמינת נפש. וז"ל מצוה ביד גואל הדם להרוג את הרוצח שנאמר גואל הדם הוא ימית הרוצח וכל הרואה לירושא הוא גואל הדם לא רצה גואל הדם או שלא היה יכול להמיתו או שאין לו גואל דם ב"ד ממימתין את הרוצח בסיף ע"כ. וכבר השריש לנו הרב בשורש ז' שאין למנוח דקדוקי המצוה, ומלאמי אח"כ שגם בעל זוהר הרקיע הל"ח בזה הואוץ בעד הרב פארשו מצות עשה ק"ל"ח. ומה שאמר עוד הרמב"ן (א) שיש מי שפירש הבדיחא דקנהדרין ברוחא שוגג ושאינו נכון. הגה רש"י היה אחד מהם שפירשו כך שם בגמרא. אמנם אמר הוא כי פירוש דעמו מנמי שהרי הוא בעצמו כפיפיו על שם המורה פארשם מפקי שמשפוק או בכל אופן אשר ימותו בזה בלא ראות ולמעלה מדבר בהורג במוזד, והנה פסוק גואל הדם ימית את הרוצח למעלה ממנו אמור, ושמה נובל לומר כי מה שרש"י פירשה כשוגג הוא מוכרח מלשון הבדיחא שאומרת מצוה ביד גואל הדם רק המוצא היא על הב"ד להמיתו ביד העדים כמו שכתב רי הדעים מהיה בו בראשונה להמיתו. ואין לומר שבדיחא זו מדכרת כשאין הרוצח תפוס ביד הכ"ד שאז אומרים מצוה ביד גואל הדם לרדוף אחריו, שהרי אין בפסוק מוכרח לטון רדיפה כלל וגם שנאמר בו בפסגו בו, הגה הם פירשה זוהר המצוה היא לפי שגם הוא פירש היא דקנהדרין כשוגג, ג"ל שהוא פירשה כמזד ומאחיה ככתב רש"י בפירוש התורה שלו כי מפסוק או בכל אופן וגו' ולמעלה מדבר בהורג במוזד, היינו דוקא בפסוקים שנאמרו ברומים אצל פסוק זה בגואל הדם נאמר וגם שאלל הורג במוזד נאמר עירוב פשוט כבוד כן. ומה שאמר עוד (ב) כי דעת הרב שלא מנה זאת הביאה פסוק זה של גואל הדם ימית את הרוצח גבי ההורג במוזד, וכמו שהבאתי למעלה לשונו:

(מצוה יד') נראה לי שמה שלם מנאה הרב הוא לפי שאסור הגאה בצד המנוגע הוא חלק מחלקי מצות דין הבגד שנראה בו נרעם וכבר ידענו משורש י"א שאין למנוח חלקי המצוה. ומה שאמר הרמב"ן ששיבת בוד מננה בפני עצמו, אמר לא ידעמי מי מנאו לעצמו אם לא היה הוא ממש שהרי הרב במוצות עשה ק"א בסמ"ק שלו כלל כל דיני טומאת מצורע יחד וגם בסמ"ג כללו במוצות הטהור המצורע כמשפטו במוצות עשה רל"ה:

(מצוה טו') נראה לי כי בכרי הרמב"ן יודקוס בזה המקום, ולא ידעמי למה לא מנאה הרב אם לא השב שמדרשם בזה הפסוק הוא על דרך אסמכתא בלבד אמנם עליו להביא ראיה:

(מצוה טז') נראה לי כי מה שלם מנאה הרב הוא לפי שדעתו באלה הפסוקים הוא שכלם באו להזהיר על דבר אחד והוא מצוה הדרגה וכמו שפירש בסמ"ק שלו ב"מ"ע ק"ה:

(מצוה טז') נראה לי כי מה שלם מנאה הרב הוא לפי שדעתו באלה הפסוקים הוא מלוא ח

בתרומה גדולה הכתוב מדבר, ושם אמרו ואמרת אליהם בהרימכם את חלבן ממנו הרי זו אזרה לז"ד של לים שלא יהיו מורמין אותו אלא מן המנוחה, ובראשון של תורה (דף י') אמרו כמה שהיו דין בכל מילתא דאמר רתמנא לא תעביד אי עביד לא מהני והרי מוסר מן הרע על הדין דכתיב מכל מננו את מקדשו ממנו ותן אין מורמין מן הרע על היפה ושם תרם תרומתו תרומה והשיבו שאני התם דגלי רתמנא דמיהו תרומה, והרי זה דבר ברור כי והרמזים ממנו את הרומה ה' מכל חלבן היא לזכרה לתורה מן היפה לא מן הרע אם כן היא ודאי מצוה בזה בחשבון המצוה, ולא תאמר שהיא נמנית אחת עם מצות הפרשת התרומה שהיא ראשית דגן מירושך וי"א תמן לו, לפי שהמורם מן הרע על היפה כיון שתרומתו תרומה כבר קיים מצוה ראשית דגן מירושך וי"א תמן לו אכל עבר על זה העשה האחר שצטוו להרים חלבן ממנו, וזה דבר ברור לא יעלם מכל מחובין:

מצוה י' שצטוו שהיה כל קרבן שנקריב משלשתי מוין הבהמות אשר הזכיר מן הבקר ומן הכשבים ומן העיזים, ובגמרא מסכת זבחים בשלישי ממנו (דף ל"ד) אמרו במעלה א"כ ויתן עובר בהמה אין חיה לא ולא הגא מכלל עשה עשה ריש לקיש אמר אינו עובר בעשה ההוא לזוהר, והקשו עליה מדבריהם שהיה שניה בספרא ואמר ממאי רבא אילו נאמר קרבן לה' בהמה הייתי אומר חיה בכלל בהמה כענין שנאמר וחתם הבהמה אשר תאכלו איל זבי ויתפדו תלמוד לומר בקר ואין יכול לא יבוא ושם הביא כבר ה"ל למה זה דומה לאדם שאמר לו רבו הבא לי חטין והביא לו חטין ושעורין שאינו כמעבר על דבריו אלא כמעבר על דבריו ובכר מ"ל בקר ואין בקר ואין אמרתי לך ולא חיה ה"ל למה זה דומה לאדם שאמר לו רבו שלא הביא אלא חטין והביא חטין ושעורין שאינו כמיוסף על דבריו אלא כמעבר על דבריו ופסול מיוצאת דרש לקוש מיוצאת. ומתקיימו דברי רבי יוחנן במוצות עשה הזאת, והרב כתבו בחבורו הגדול פ"ה מאיסורי זנות:

מצוה יא' שצטוו להקריב כל הקרבנות והאילים בנדבה או בחובה בין שני התמידין אף קודם תמיד של שחר ולא אחר תמיד של בין הערבים, והוא אמרו יתעלה ועקר עליה העולה והקטיר עליה חלב השלמים (ויחל ל"ג) עליה השלם כל הקרבנות כולן, ירעה לומר ששעור שפסקו הכהן שמתכונן כחומר וכענין עשה הבהן ענין בקר יעלה עליה העולה הידועה שהיא עולה הבקר ועליה יקטיר וישים כל הקרבנות לא על התמיד הבא בערב וזו היא מצוה עשה. ובגמרא פסחים (דף ג"ט) אמר בפירוש אין לך דבר שקודם לתמיד של שחר אלא קטורת ואין לך דבר שמתעכב אחר תמיד של בין הערבים אלא קטורת וזוהי ופסקו ומוסק כפורים שחאר ימות השנה שטובל ואוכל בקדשים לערב, ושאלו בשלמה ל"מ"ח אמר עשה פסוק שיש בו כרת ודמי עשה דהשלמה אלא לרבי ישמעאל מכדי האל והיא עשה מוא ואלמנה דהיא עשה מהא עשה. והנה דלמדנו שיש בזה מצוה עשה כלומר שהתקדים האמור קרבנו לזמנים הנזכרים עובר בלאו הגא מכלל עשה שהוא עשה:

מצוה יב' שצטוו בנדש השקט ביום ארבעה עשר בערב שהוא יאכל בלילה לא ביום משעת שחיטתו והואכל ממנו ביום כיה מלבד שלא יא ידיו חובטו י"ל או באכילתו עבירה ותטא במוצות עשה. ובשני נפסקים (דף מ"א): אמר אצל כיה זלי מנעוד יום כיה גא משחטיה חייב וחקרו ואמרו תנא קמא זלי דומיא דנא מה גא בלאו חף זלי בלאו בשלמה נא דכתיב אן תאכלו ממנו זו אלא זלי מאי טעמא דכתיב ויאלו את הבשר בלילה הזה בלילה אין לאו הלא מכלל עשה הוא וכל לאו הלא מכלל עשה עשה, ואמרו אמר רב תוסא הא מני רבי יהודה היא וכו'. ואין הלכה כרבי יהודה אצל ההלכה היא שהוא עובר בעשה כלומר בלאו הגא מכלל עשה שהוא עשה:

מצוה יג' שצטוו בענין הרואה את שנתחייב מיתה בזמן דין שיבקשו גואל הדם וירדוף אחריה ויקום נקמתו קמתו שיהא אותו לז"ד וימות כמשפטו או שירעה אותו הגואל אם לא יוכל לו ב"ד ואם אין לו גואל הדם שיעמידו לו ב"ד אדם ממונה מהם לרדוף אחריו ולהיות גואל דמי הנבלה, והוא אמרו יתעלה גואל הדם הוא ימית את הרוצח בפגעו בו, ובשני מסנהדרין (דף מ"ה): אמרו גואל הדם הוא ימית את הרוצח מצוה ביד גואל הדם ומינין שאם אין לו גואל הדם שב"ד מעמידין לו גואל מ"ל בפגעו בו מ"מ. (א) וכבר ראינו מי שפירש זה ברוח שוגג שיש חוק לעיר מתקלפו ושהוא נאמר לדעת רבי יוסי שאומר (מכות י"ג) מצוה ביד גואל הדם ורשות ביד כל אדם, ואין כן אלא כ' עקיצה דאמר הרשות ביד גואל הדם וכל אדם מייבין עליו. (ב) וגם זה היה דעת הרב שלא כתב המצוה הזאת, אצל הפירוש הזה אינו אמר שזה הכתוב גואל הדם ימית את הרוצח בפגעו בו ואם בפסגו בלא איבה הדפו וגו', וזה דבר ברור אינו נעלם מכל מחובלי בנינו:

מצוה יד' שצטוו להרחיק מליהנות בצד שנתאה בו גנע נרעם ונטמא. והוא אמרו יתעלה נרעם ממזד ומאחרת תן בו מארה אל מהנה בו אף לי אלא מוחלט מוטבר מנין תלמוד לומר כי נרעם אי מה מוחלט אם קצו ועשה ממנו מוכרן טומא ואסור בהנייתו יכול אף המוסקר כן תלמוד לומר הוא, והנה הנכונה מן הבגד הנזכר עובר בעשה וכן בזמן המנוגע, ובשלישי ממסקנה ערלה בגמרא דבני מערבא אמרו אבנים מנוגעות שעשאן קיד אית מני עמו מני עמו מני עמו, אמר לא ידעמי מי דאמר עלו מותרות מאן דאמר לא עלו אסורות דכתיב נרעם ממארת תן בו מארה אל מהנה בו רבי אבהו בשם רבי יוחנן כל הגשרפין אפון מותרות מותרות ע"ז היחיד רבי חייל דבני יוסי קומי רבי יוחנן הכי אפר הבית אינו בו אהמנת ע"ז ותימא אסור אמר ליה שניה היא דכתיב נהילי. ודבר פשוט הוא שזו המצוה אינה נגמרת עם משפטו הרעם מצוה אחת כי אין זה ענין לדין הטומאה והטהרה אצל הוא דין מיוחד בפני עצמו כאשר שבחו ביד מחוק למתנה נמנה מצוה בפני עצמה וק"ו הדבר:

מצוה טו' שצטוו להודות לשמו יתברך בכל עת שנקרא בתורה על הטיבה הגדולה שעשה לנו בתתו מורטו אליו והודיענו המעשים הטובים לפניו שבהם נתגל חי העולם הבא, וכאשר נצטוו בזכרה אחר כל שצטוו בו. ובפרק ג' של ברכות (דף ק"ה) אמרו מנין לזכרת התורה לפניה מן התורה שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו, ורעה ללמוד בזכרת המזון לפניו שיהיה מן התורה ק"ו מזה אמר ומה מורה שאינה טעונה לחשריה טעונה לפניה מוזן שטעון לאחריו אינו דין שטעון לפניו, ומשיבו על זה מדרך הפרכות מה לתורה שכן חיי עולם ועוד נתן על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפני המזון והוא מברך לאחריו ולמנוח שזכרה לאחריו בלבד היא מן התורה ולפיכך אינה בטלה מפני קנהם בטענת בעלי קריין וס"מ דקי"ר פריכה הוא. והעולה מזה שזכרת התורה לפניה מצוה עשה דאורייתא. ובגמרא דבני מערבא (פרק ז') אמרו כמזב בתורה בזכרה לפניו ואין כמזב בה זכרה לאחריה מה כתוב בה לפניו כמזב בה זכרה לאחריה ואכלת ושבעת וזכרת ואין כמזב בו זכרה לפניו ומנין ליתן את האמור בזה ליה וכו'. מכלל זה נחבאר שהזכרה הו מן התורה ואין ראוי למנותה מצוה אחת עם הקריאה כמו שמקרא בזכרים אינו מנחה אותה עם הזבחתו ואסור ליצאת מזכרים עם אכילת הפסח:

מצוה טז' שצטוו להחיות גר וטובב להצילו מרעמו שאם נעטב בזה היה נעטב בה חיה נפל עליו הגל ששכח בו חייב כמזב באלתו ואם היה חולה נחשק ברפואתו, וכל שכן מאחיו ישראל או גר זקק שאנו מחייבים לו בכל אלה והוא בהם פסוק נפש עדוהיה שבת והוא אמרו יתעלה שם ארץ חמד ומטה יד עמך והחזקת בו גר וטובב וחי עמך. ומאמרם בתלמוד גר אחה מצווה עליו להחיותו עכו"ם אין אחה מצווה עליו להחיותו. ומצוה זו מנחה בעל הלכות הויה את האל. והרב כולל אותה עם הדקדק במוצות ק"ה מפסוק פסוח פסוח את ירך. והם חתים מצוה בתאמת:

מצוה

מברך על זה וחוזר ומברך על זה דקאמר עולא, דמשמע דהרשות בידו להקדים לאיזה שירצה, וש"מ דס"ל לעולא בהא כר"י דאם בירך על פה"ע בפה"א יצא, וכיון דעולא דהוא אמורא ס"ל הכי וודאי הכי הילכתא. כנ"ל(ט).

דברכת בפה"א חשוב טפי משהכל לפי שמבוררת טפי, א"כ גם בפה"ע חשוב טפי מברכת בפה"א. וי"ל דלא חשוב בפה"ע כל כך מבפה"א כמו שחשוב בפה"א משהכל ע"כ. א"כ הא דאין ברכותיהן שוות דעולא על כרחק מבפה"א והעץ מיירי, דאי משהכל ובפה"א והעץ מיירי, א"כ מברך על בפה"א והעץ קודם לשהכל ומאי

סימן כד

ספק בירך ברכת התורה

ודברי הרמב"ן מבוארים בהדיא בגמרא (שם) דאמרינן התם אמר רב יהודה מנין לברכת המזון לאחריו מן התורה, שנאמר ואכלת ושבעת וברכת, מנין לברכת התורה לפנייה מן התורה שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גודל כו', קתני ברכת התורה לפנייה דומיא דברכת המזון לאחריו דהוי מן התורה, והוא הדין לברכת התורה. ועוד דאמר ר' יוחנן עלה, למדנו ברכת התורה לאחריה מברכת המזון מק"ו כו', וברכת המזון לפניו מברכת התורה מק"ו, מה תורה שאינה טעונה לאחריה טעונה לפנייה, מזון שהוא טעון לאחריו אינו דין שיהא טעון לפניו. ומדיליף ברכת המזון לפניו מברכת התורה מק"ו, ש"מ דברכת התורה לפנייה הוי מדאורייתא מקרא דכי שם ה' אקרא, ודרשא גמורה היא ולא אסמכתא בעלמא היא, דא"כ האי ק"ו דר' יוחנן בה"מ לפניו מברכת התורה אינו אלא לחייב בה"מ לפניו מדרבנן, למה לי למילף מדרב יהודא, פשיטא הא תנן כיצד מברכין על הפירות כו' ות"ר

שאלה. אם נסתפק אדם אם בירך ברכת התורה או לא, אם חייב לחזור ולברך מספיקא, או דינו כשאר כל ברכות דרבנן שאין חוזר ומברך מספיקא.

תשובה. הרמב"ן בספר המצות סוף חלק העשין (מצוה טו) כתב: מצוה שנצטוונו להודות לשמו יתברך בכל עת שנקרא בתורה על הטובה הגדולה שעשה לנו בתתו תורתו אלינו והודיענו המעשים הרצויים לפניו שבהם ננחל חיי העולם הבא וכאשר נצטוונו בברכה אחר כל אכילה, כן נצטוונו בזו ע"כ. סבירא לי' להרב שמצות עשה מן התורה לברך קודם לימוד תורה. אם כן ספיקא לחומרא כדאמר בפרק מי שמתו (ברכות כא, א) לגבי קריאת שמע, למאן דאמר קריאת שמע דאורייתא ולגבי ספק אמר אמת ויציב.

הראשון לציון אף בדעת התוס'. וכן משמע מהראב"ה ח"א סי' קיג שבדיעבד יצא משום ספיקא, וא"כ לכתחילה צריך לברך שהכל. וכ"כ הפנ"י ברכות שם. וראיתי לחכ"א שרצה להוכיח כן אף מפ"י ר"ח ברכות לו, ב (מובא בתוס' הר"י שירליאון שם) דס"ל דבספק עץ או אדמה מברך שהכל. אולם המעיין בדבריו יראה דהתם יש לפרש כונתו דהספק הוא אי הוי דבר הגדל או לא, ואף פרי אדמה אינו. ועכ"פ רוב הפוסקים ס"ל דיצא ואף לכתחילה יברך האדמה בספק לו אי הוי עץ או אדמה. ועי' פנ"י וצל"ח ברכות ריש פרק כיצד מברכין במשנה, ובמנ"ח מצוה תרו אות יא.

(ט) וכן העלה לרינא אחיד"א בברכ"י שם סק"ד, אף שאינו מסכים לראיות רבינו דהרמב"ם פסק כר' יהודה בברכות ולא כרבנן ע"ש, ומובא גם בשערי תשובה או"ח שם, ולכן בספק יברך האדמה. וראה בענין זה גם להלן סי' כז. ואולם מצינו בראשונים כהנוסחא הישנה ברמב"ם ראה בהגהות רמ"ך ה' ברכות שם, ושיטת ריב"ב ובספר הבתים שערי ברכות שער ז (עמ' קמה) בשם י"א וכונתו להרמב"ם. וכן נקטו המהר"י קורקוס ה' בכורים שם ובעל ספר חרדים בפירושו לירושלמי ברכות שם בדעת הרמב"ם וע"פ מש"כ הרשב"א בשמו. ולפי"ז יתכן שלכתחילה לא יברך בספק האדמה אלא שהכל. ובפרט שכ"כ

דיליף לה מינה, א"כ לק"מ, דהא דאין מברך על המזון לפניו משום דלר"י גופיה לאו דאורייתא הוא. אלא על כרחך ברכת התורה דיליף לה ר' יוחנן מקרא דרשא גמורה היא^(א).

ונראה לי דה"ט דהרמב"ם, משום דק"ל אהא דר"י דס"ל ברכת התורה לפניו הוי מן התורה, מהא דתנן בעל קרי מהרהר בלבו ואק"ש קאי ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריה, ועל המזון מברך לאחריו משום דמן התורה הוא כדמפרש התם בגמרא, ואינו מברך לפניו. ומשמע שאין מהרהר יותר כי אם בקריאת שמע וברכת המזון לבד, ולר"י היה לו להרהר נמי בברכת התורה לפניו, שהרי כיון שהתירו לו להרהר בק"ש דתורה היא, ממילא עי"ז נתחייב מן התורה ג"כ בברכת התורה, כמו שמהרהר ק"ש ובה"מ משום דדאורייתא נינהו. ומסתמא דמתני' משמע אפילו לא טבל לקריו ימים רבים ולא בירך היום לברכת התורה, אפ"ה לא אמרו להרהר בברכת התורה, הרי משום ק"ש שהתירו לו להרהר בה נתחייב ממילא לברך ברכת התורה מדאורייתא קודם לה, ואמאי לא תנן דבעל קרי מברך נמי לברכת התורה לפני ק"ש דקא קרי^(ב).

ברכה. ויש להאריך בזה ואכ"מ. וכן מוכח מדברי החינוך שם, דאף דס"ל כהרמב"ן דהוי מדאורייתא, בכל זאת במנין המצוות לא מנאה כמצוה בפני עצמה. וכן מבואר מדברי ר"ת בתוס' ר"ה לג, א ד"ה הא, שרק ברכת התורה בקריאת התורה בציבור לפניו ולאחריה, אינה משום מצות תלמוד תורה. משמע שברכת התורה לפניו קודם הלימוד הוא משום מצות תלמוד תורה. ואף הרמב"ן הרגיש בזה שם ועל כן מרמה מצות ת"ת ומצות ברכת התורה לבכורים, דיש מצוה בקריאה והבאה, והן נמנות לבי מצוות. וי"ל אך אכ"מ. וראה מש"כ בזה בערוך השלחן א"ח סי' מז סע' ב, כלי חמדה פרשת האזינו ובפ"י הגרי"פ לספהמ"צ לרס"ג ח"א עשה לג. יצוין שהחיד"א בברכ"י ובמחזיק ברכה כתב דהעיקר כרבינו דברכת התורה מדרבנן. ואלו היעב"ץ במו"ק שם העלה דהוי מדאורייתא.

(ג) בתורת רפאל סי' א מבאר דהרמב"ם היתה לו גירסא אחרת בברכות שם (מובאת בדק"ס ובבית נתן שם), דגרסינן התם: ועוד תנן בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריה, ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו. תיובתא. (ולפנינו איתא רק על המזון). והיינו דהך תיובתא קאי נמי על עיקר מימרא דרב יהודה דברכת התורה לפניו מן התורה, וע"ש שהאריך לבסס כן לדעת הרמב"ם. וראה להלן בהערה ד.

(ד) לפי גירסת הדק"ס והבית נתן הנ"ל, זוהי באמת קושית

אסור ליהנות בעוה"ז בלא ברכה כו' ברפ"ו דברכות (לה, א). וזה מבואר בהרבה מקומות במשנה וברייתא דעל כל דבר שנהנה חייב לברך. ועוד דמהאי ק"ו אי אפשר למילף אלא דעל דבר שמברכין בה"מ הוא דמברך לפניו, שהרי מק"ו דבה"מ דלאחריו מייתי ללפניו, ואלו מדרבנן על כל דבר שנהנה חייב לברך^(א).

והרמב"ם במנין המצוות שלו לא מנה למ"ע לברכת התורה לפניו. ואיני יודע למה, דאי ס"ל דלאו דאורייתא הוא, תקשה ליה האי ק"ו דר' יוחנן מאי היא, הא תנינא בהרבה מקומות דחייב לברך לבה"מ לפניו וכמש"כ. ודוחק לומר דר' יוחנן ס"ל דאיכא נמי אסמכתא לבה"מ לפניו מק"ו דברכת התורה דיליף לה רב יהודה מאסמכתא, דאין זה נכון דהיאך שייך לאתויי אסמכתא בעלמא לאיזה דבר ע"י ק"ו ואין זה דרך הגמרא^(ב).

ועוד שהרי מקשינן על ר' יוחנן מבעל קרי דתנן ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו ומסיק בתיובתא. ואי ברכת התורה לפניו אינה אלא אסמכתא בעלמא, ור' יוחנן על כרחך לא מייתי לה לבה"מ לפניו מברכת התורה אלא לאסמכתא, כמו ברכת התורה גופה

(א) בספר החינוך מצוה תל רמז לראיה מגמ' זו וז"ל: וכל שאר הברכות כולן הן מדרבנן חוץ מאחת שהיא מן התורה, וכן הוא מפורש בגמ' בברכות, והיא ברכת התורה לפניו. וכ"כ ר"ח ברכות (מהדורת מכון לב שמח) כא, א ד"ה דאשכחן, דברכת התורה לפניו היא מהתורה. ועי' פר"ח א"ח סי' מז. ובשו"ת פני משה (להר"מ כנבנשתי) ח"א סי' א כתב שגם דעת הטור כהרמב"ם. וע"ש שהאריך לבאר שיטתם ושכן עיקר למעשה.

(ב) רבים מן האחרונים נמשכו אחר השאג"א דהרמב"ם ס"ל דברכת התורה מדרבנן, ראה מנ"ח מצוה תל ועוד. וכן נקט בפרמ"ג בפתיחה כוללת הלי ברכת השחר. ולענ"ד יתכן לומר שגם הרמב"ם סובר שברכת התורה חיובה מדאורייתא, ומה שלא מנאה במנין העשין לא הוי הכרח גמור לומר שהוא סובר שהיא מדרבנן. וחיליה דידי הוא, עפ"י מה שהשריש לנו המבי"ט בהקדמתו לספרו קרית ספר על ספר הרמב"ם פ"ו וז"ל: אבל רוב מה שחלקו הרב והרמב"ן ז"ל אם הוא מצוה או לא, אין בזה הפרש, כי גם למי שאינו מונה אותה מצוה, היא נכללת בכלל מצוה אחרת, ויש בה כל חומר המצוות שהן נמנות. עכ"ל. ולפ"י י"ל שלהרמב"ם מצוה זו נכללת במצות תלמוד תורה, ולהכי לא מנאה. שו"מ כן להדיא להמבי"ט עצמו בהלי' תפילה, ואזיל לשיטתו הנ"ל. וב"ש. ואדרבא דעת הרמב"ן צ"ב אמאי מנאה בפני עצמה, דלכאורה הוי פרט מדיני תלמוד תורה, דתורה בעי

דין יד) [1] (ס"ט סעיף כ). ומה שכתב הרב המחבר (כאן) אומר אותה ברכה בלא הזכרה עיין לקמן סימן רכ"ה סעיף ב' (בהגה) וב"י אבן העזר סוף סימן ל"ד ע"ש:

נשאלי על מי שהיה עומד כל הלילה אי בעי לברוכי ברכות התורה בשחר או לא. ויראה לדעת ר"ת [תוספות ברכות יא, ב ד"ה שכר] ודעימיה דסבידא להו דברכת התורה של אתמול פוטרת עד שחרית אחר, וגם למה שכתבו [הגהות מיימוניות תפלה פ"ז אות כ] בשם רש"י שכשהיה משכים לקרות היה מברך ברכת התורה, וכשהיה בא לבית הכנסת חוזר ומברך, מילתא דפשיטא דצריך לברך דהא לדידיה השינה אינו מעלה ומוריד ואעפ"י כן צריך לברך בשחר, והכא נמי דכוותא. ומלשון המחבר בסימן מ"ז דין י"ב שכתב אף אם למד בלילה הלילה הולך אחר היום שעבר ואינו צריך לחזור ולברך, משמע הכי, דלמה ליה טעמא דהלילה הולך אחר היום תיפוק ליה דלא הפסיק ואפילו שאין הלילה הולך אחר היום, אלא משמע קצת דבשחר אפילו לא הפסיק צריך לברך. ולא מיסתבר דאם איתא דעמוד השחר גורם ברכת התורה אף כשמשכים בבקר לקרות ומברך ברכת התורה כשמאיר היום היה לנו לברך פעם אחרת, וכמו שהיה עושה רש"י, אלא ודאי לדין בהפסק תלייא מילתא, וכל שלא ישן כלל בלילה אינו צריך לברך שהרי לא הפסיק, ומכל מקום נכון לשומעה ממי שלא יצא בה ויכוין לצאת ידי חובה, כן נראה לי ודו"ק. וברכת המקדש שמו ברכים עפ"י שיש אומרים [טור] שצריכה שם עפ"י הירושלמי¹, מכל מקום העיקר כדברי הרמב"ם ז"ל [סדר תפלות כל השנה] מאחר שלא נזכרה בש"ס דילן, וכן אנו נוהגין: ויאמר לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר כבגלוי, וכדאמרין פרק תפילת השחר [ברכות כח, ב] כשחלה רבי יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקרו אמר להם יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשד ודם. אמרו לו תלמידו עד כאן. ואמר להם הלואי, תדעו כשארם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם וכו': מאן דתני זרע יחידך לא משתבש, וכמו שכתב ה"ר בנימין [שבלי הלקט סימן ו] דפירוש יחידך היינו בשמך שקראת לו, וכדאמרין בירושלמי סוף פרק קמא דברכות למה נשתנה שמו של אברהם ושמו של יעקב, ושמו של יצחק לא נשתנה, ומשני אלו אבותן קראו אותן בשמן, אבל יצחק הקב"ה קראו יצחק, שנאמר [בראשית יז, יט] וקראת את שמו יצחק, ע"כ:

ט וטוב לומר בשחרית אחר שמע ישראל. כפי מה שאכתוב בארוכה בסימן ס"ז דשתי פרשיות ראשונות הוון מן התורה, וכן צריך להזכיר יציאת מצרים בזמן קריאת שמע אע"ג דמן התורה כל יומא זימניה הוא, וכדמוכח ההיא דרבי [ברכות יג, ב] דהוה קמהדר אשעתא דאית בה יציאת מצרים כדי להזכיר יציאת מצרים בזמנה. אם רואה שהקהל מאריכין ומאכדין הזמן בפיוטים צריך לקרות השלש פרשיות קודם שיעברו שלש שעות היום. כתב הב"ח ז"ל [ד"ה ורבינו] שאם הצבור מתעכבין מלקרות הקריאת שמע עד אחר זמנה אז יאמר שמע ישראל וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ויכוין לצאת, ואם לאו, יכוין שלא לצאת בו ידי חובת קריאת שמע דאורייתא אלא כקורא פסוק דעלמא, ונכון הוא דאפילו למאן דאמר [ברכות יג, א] מצוות אינן צריכות כוונה אם כיון שלא לצאת לא יצא:

סימן מז

א ברכת התורה וכו'. גרסינן פרק מי שמתו [ברכות כא, א] א"ר יהודה מניין לברכת המזון לאחוריה מן התורה שנאמר [דברים ח, י] ואכלת ושבעת. מניין לברכת התורה לפניו מן התורה שנאמר [שם לב, ג] כי שם ה' אקרא הו גודל לאלהינו. א"ר יוחנן למדנו ברכת

זה תחילת דבריהם אסיפא סמכי. וכן דקדקו כדבריהם וכתבו של הודאה ושבח כגון אלו, ואלו דקאמרי למעוטי מאי, אלא ודאי כדאמרן. וראיתי בספר שיידי כנסת הגדולה [הגה"ט אות ד] אהא דכתב הטור וגם מפני שרכים מעמי הארצות אינם יודעין, כתב וז"ל מדבריו מוכח דברכות שהם ברכת הנהנין אין אדם יוצא בברכת חבריו אלא כשאינו בקי אבל אם הוא בקי צריך לברך הוא עצמו. ומפרש ז"ל ההיא [ראש השנה כט, א] דכל הברכות אעפ"י שיצא מוציא חוץ מברכת הלחם והיין, שאם לא יצא מוציא ואם יצא אינו מוציא, דמיירי כשאינו בקי, ע"כ. ואין כאן הוכחה של כלום שהרי הטור לא כתב אלא שמה שנהגו לסדרן בבית הכנסת הוא בשביל עמי הארץ, דאלו היודעין כל אחד היה יכול לברך בביתו, ואין הכי נמי דמוציאין אפילו לבקי. ועוד שהרי בסימן קצ"ג וסימן רי"ג כתב הטור דאפילו לבקי מוציא בברכת המוציא ובברכת הפירות, ולפי דבריו פליג דידיה אדיריה אלא הדבר ברור דלכולי עלמא בברכת הנהנין כל שלא יצא מוציא את חבריו אפילו לבקי זולת לדעת רש"י [ברכות מה, ב ד"ה מצוה ליחלק]², כל ברכות השחר בכלל חוץ מקריאת שמע וברכת מזון. ואם הוא בור אף באלו חבריו מוציאו. ולענין תפילה היא פלוגתא דרבוותא וכמו שכתב כל זה בב"י ריש סימן קכ"ד וסימן תקצ"ד [ד"ה ברכות]. ועיין מ"ש סימן רע"ג ס"ד בס"ד: ויוצאים ידי חובתן. ומיהו אעפ"י שלא ענו אמן כיון שכיונו לצאת יצאו כדאמרין בפרק לולב הגזול [סוכה לח, ב] ובריש פרק שלשה שאכלו [ברכות מה, ב] מאי קמ"ל תנינא שמע ולא ענה יצא, והביאו המחבר לקמן בסימן רי"ג [סעיף ב]:

ג טאה ברכות פפחות. מימרת רבי מאיר פרק התכלת [מנחות מג, ב] ובירושלמי סוף מסכת ברכות. ומנין הק' ברכות עיין בב"י [ד"ה דתניא]. אך מה שכתב [ב"י שם] על ברכת התורה וההפטרה דכיון שייכול לענות אמן אעפ"י שלא שמע דומיא דאלכסנדריא של מצרים [סוכה נא, ב], הכא נמי נפיק ידי חובת אותה ברכה, ליתא לענ"ד וכמו שאכתוב בסימן קכ"ד [אות ח] בס"ד:

ד ששעשני ברצונו. ולי נראה שאינן מברכות אלא הב' ברכות ראשונות ותו לא, כיון דלא אשכחינן לה בגמרא דכולי האי הו"ל לפרושי. וכן הגר לא יברך ששעשני יהודי כמו שכתב בהג"ה³, דליתא, אלא א"כ היתה לידתו בקדושה שאז שייך שפיר למימר שלא עשאי גוי. והשבתי מברך שלא עשאי עבר וכמו שכתב הב"י [סוף ד"ה ריש]. סוף דבר כל שמתקן נוסח ברכה שלא הוזכרה בתלמוד או מברך ברכה שלא נזכרה בש"ס כגון מגביה שפלים או סומך נופלים וכיוצא, גוערין בו עד הכאה ודלא כהב"ח ז"ל [ד"ה עור] כן נראה לי: ה א יברכנה. אבל אם קדם וברך שלא עשאי אשה יכול לברך אח"כ שלא עשאי עבר ושלא עשאי גוי דיש לחלק בין ברכת זוקף כפופים דהויא חיוב, להני דהוה שלילה, ודלא כהב"ח ז"ל [ד"ה וראיתן]:

ו הנותן יגיע כח. פה ירושלם תוכב"א נתפשט המנהג לאמרו על פי כתבי של הרב הקדוש מהר"י אשכנזי ז"ל [ספר שער הכוונות ענין נוסח התפלה] זולתי קצת יחידים שאין אומרים אותו ואני אחד מהם:

ח כ' הברכות. והרוצה לצאת עצמו מן הספק ישמיענה ממי שחייב בה ויכוין לצאת ידי חובה. והיכא דלא אפשר כבר נתפשט המנהג לאמרן בין נתחייב בה בין לא נתחייב בה, וכמו שכתב ההגה. וכן פסק הב"ח [ד"ה וכל]. וכן כתבו המקובלים ז"ל [פרי עץ חיים שער הברכות פרק ד; ספר שער הכוונות ענין ברכת השחר]. וכפי זה חרש יכול לברך ברכת הנותן לשכוי בינה. ומיהו סומא לכולי עלמא יברך ברכת פוקח עורים, דהא קיימא לן דסומא פורס על שמע ויאמר יוצר המאורות לפי שנהנה שיורוהו הדרך אשר ילך בה וכדלקמן סימן (נ"ז)

[ג] ועיין שם בתוספות מה, א ד"ה אם, וברא"ש שם פ"ז סימן ו.

[ד] בשו"ע שהיה לפני הפרי חדש היה כתוב "צריך לברך בכל יום שעשני יהודי". וע"ז כתב הרמ"א "ואפילו גר יכול לברך כן". ועיין בהגהות והערות בשו"ע.

[ה] עיין סימן נג סעיף יד, אך שם לא איירי לענין פורס על שמע.

[ו] עיין לקמן סימן ריד, וסימן ריח סעיף ט.

[ז] בירושלמי שלפנינו ליתא. ועיין הגהות והערות בטור מהדורת מכון ירושלים אות כ.

ז"ל משום שאין מברכין על המצוות לאחריהן. ואהא כתב מר"ן ז"ל דאפילו אם היינו מברכין לאחר המצוות לא קשיא כיון דמצוות הגיית התורה היא כל היום וכל הלילה לא שייך לברך אחריה עד כאן. וכתב על זה הרב הנזכר דאכתי בשעה שהולך לשכב על מיטתו דאז אינו קורא יברך ברכה שלאחר התורה עד כאן. ולי לא קשיא מידי דהא כל זמן שהוא נייעור קרינן בית והגית בה יומם ולילה [יהושע א, ח]. והשינה אין בידו לישן ככל שעה שירצה וכמו שכתבו התוספות ז"ל סוף פרק קמא דברכות [יא, ב ד"ה שכבר] אהא דהקשו מפני מה אין אנו מברכין לישן בסוכה, ותירצו שמא לא יישן והוייא ברכה לבטלה עד כאן. וכיון דכן אי אפשר לצמצם ולירדע מתי ישן כדי לברך ברכת התורה לאחריה. וכן מוכח מדברי התוספות ז"ל סוף כיצד מברכין [מד, ב ד"ה ולבנין] ואלו הוה קיימא לן שבת ויום טוב והוה זמן תפילין לא הוה שייך ברכה לאחריהן, והכי נמי דכותה, ונמצאו דברי מר"ן ז"ל עולים כהוגן בלי גמגום ודוק:

ב הגה"ה בין למדרש. הפוסקים לא כתבו מדרש דמכל שכן דגמרא נפיק. אי נמי בכלל מקרא הוי, וכן משמע בגמרא [ברכות יא, ב]. ומהריק"ש [בספר ערך לחם] כתב שבכלל תלמוד הוא כדאמרינן לקמן סימן ג' שהמדרש כתלמוד, אבל הטור הזכירו:

ה על דברי תורה. ונוסחא אשכנזית [הובא בטור] לעסוק בדברי תורה וכתב הב"ח ז"ל [ד"ה ונוסחא] לפי שיעקר ההבטחה שהבטיחנו הוא יתברך לא היתה אלא על עסק התורה לכך תקנו לברך לעסוק בדברי תורה. ואינו מחזור דהתינוח התלמידי חכמים אבל הבעלי בתים שאינן יודעין לקרות אלא תהלים ומעמדות היאך יאמרו לעסוק, אלא עיקר הגירסא על דברי תורה. והעידו על מוהרי"א [האר"י], שער הכונות ענין נוסח התפלה¹⁸ שהיה אומר כן. אשר בחר בנו מכל העמים, הגר יכול לברך כן, ולא ישנה בין כשמתפלל בציבור בין כשמתפלל ביחיד, כנסת הגדולה [הגה"ט] בשם הרמב"ם [ש"ר הרמב"ם מהדורת פריימן סימן מב; אגרות הרמב"ם סימן ט] ועיין לקמן בריש סימן תע"ג: ו עם וי"ו. וכן מוכח לישראל דגמרא [ברכות יא, ב] דקאמר ור' יוחנן מסיים בה וכו', אבל מוהרי"א¹⁹ היה אומר הערב בלא וי"ו:

ז ברכת אהבת עולם. גרסינן בסוף פרק קמא דברכות [יא, ב] אמר ר' יהודה אמר שמואל השכים לשנות עד שלא קרא קריאת שמע צריך לברך, משקרא קריאת שמע אינו צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה. ומסיים בירושלמי [שם פ"א הלכה ה] א"ר בא והוא ששנה על אתר, כלומר שלמד מיד באותו מקום. וכתבו בתוספות ז"ל [שם ד"ה שכבר] ושאל ר"י כגון אנו שאין אנו לומדים מיד לאחר תפלת השחר שאנו טרודים והולכין כך בלא לימוד עד אמצע היום או יותר, אמאי אין אנו מברכין ברכת התורה פעם אחת כשאנו מתחילין ללמוד. והשיב ר"י דלא קיימא לן כאותו ירושלמי. ועוד אפילו לפי הירושלמי דוקא אהבה רבה דלא הוה עיקר ברכה לברכת התורה, ובשביל כך אינו נפטר מברכת התורה אלא אם ילמוד מיד, וגם לא יעשה היסח הדעת, אבל ברכת בחר בנו וברכת לעסוק בדברי תורה שהן עיקר לברכת התורה פוטרת כל היום וכו'. והצרפתים נהגו לומר פסוקים וברכת כהנים מפני הירושלמי דבעי שילמוד על אתר, אבל אין צריך כמו שכתבתי, עד כאן. ולעניות דעתי הכי פירושו שהשואלים לר"י לא הוה מיסתבר להו לחלק בין אהבה רבה ובין ברכת התורה העיקרית, והיו מפרשים הירושלמי דבכל גוונא בעי שילמוד על אתר דהיינו מקרא ומשנה וכיוצא לאפוקי סדר התפילה אשרי וכיוצא בו, אלא דהוה ס"ל דכיון שלמד פורתא אפילו אם הפסיק אח"כ לא הוי הפסק, ולכן שאלו דנהי ודאי דאחר ברכת התורה קראו סדר התפלה כדי שלא להפסיק בין הברכה לדבר שמברכין עליו, מיהו לא למדו אחר התפילה וכיון דכן שאלו אם מברכין פעם אחת כשהם מתחילין ללמוד בחצי היום. ועל זה השיב להם ר"י חדא דלא קיימא לן בירושלמי, ועוד דלא קאי הירושלמי אלא דוקא אהבה רבה, וגם לא

התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר, וברכת המזון לפנייה מן ברכת התורה מקל וחומר ומה תורה שאין טעון לאחריה טעון לפנייה, מזון שהוא טעון לאחריו אינו דין שטעון לפניו. ופרכינן מה למזון שכן נהנה, ומה לתורה שכן חיי עולם. ועוד תנן על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפני תיובתא. זאת הסוגיית מוכחת בהידייא דברכת התורה לפנייה היא דאורייתא, ואע"ג דברישי שלשה שאכלו [שם מה, א] מפיק ר' אבהו ברכת זימון מהאי קרא דהבו גודל, י"ל דאסמכתא בעלמא היא. אי נמי אנו מפיקנן ליה מגדלו לה' אתי [תהלים ל, ד] כדמסיק רב אסי [שם] ורבי בברייתא [שם מה, ב]:

אך ראיתי להרב פני משה בתשובה חלק א' שאלה א' שכתב דהרמב"ם והטור ז"ל מדמסתם לן סתומי ולא כתבו דהויה דאורייתא משמע דסבירא להו דהויה דרבנן, והך סוגיית [שם כא, א] דמיייתי מקרא דהבו גודל לאסמכתא בעלמא נקטיה. וכפי זה ר' יוחנן דמיייתי ברכת המזון לפנייה מן ברכת תורה מקל וחומר חיובא דרבנן נמי לאתויי. ופרכינן דמה לתורה שהחמירו עלה רבנן יברך שהן חיי עולם וכו'. ועוד כתב [הפני משה] לקמן ז"ל השתא נקטינא ליה כמושלם דקל וחומר דר' יוחנן כלו הוא קל וחומר דרבנן עד כאן. ולפי זה הכי מיתפרשא הסוגיית ומה תורה שאין טעונה לאחריה מן התורה, טעונה לפנייה מדרבנן, מזון שהוא טעון לאחריו מן התורה. אינו דין שיהא טעון לפניו מדרבנן. ובאמת דכד נייס ושכיב אמרינהו רב להני מילי, חדא דכי מיייתי ר' יוחנן ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר, הכי מיייתי, ומה מזון שאין טעון לפניו מדאורייתא טעון לאחריו מדאורייתא, תורה שטעונה לפניו מדאורייתא אינו דין שטעון לאחריה מדאורייתא, אלמא דברכת התורה לפנייה היא דאורייתא, ותו דמאי בעי ר' יוחנן לאתויי בברכת המזון לפנייה מדרבנן דהא בריש כיצד מברכין גרסינן [שם לה, א] תנו רבנן אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה ומשנה שלימה שנויה [שם] שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ. ותו היכי אמרינן [שם כא, א] דהא דתנן על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו היא תיובתיה, אדרבא היא סיעתיה דדוקא גבי בעל קרי אינו מברך לפניו, מכלל דברכה לפנייה היא מדרבנן, אלא ודאי דהך סוגיית הוא יחד בל תמוט דס"ל דברכת התורה לפנייה היא דאורייתא. וכן מוכח מהא דגרסינן בהפועלים [כבא מציעא פה, ב] ובאלו נדרים [פא, א] והביאו הטור על עזבם את תורתיה אמר ר' יהודה אמר רב שלא בירכו בתורה תחילה, אלמא דברכת התורה לפנייה היא דאורייתא. ואולי הטור כיון שהביא היא דנדרים ממילא משמע דהיא דאורייתא ולא הוצרך לפרש יתור. וכיון דהרמב"ן ז"ל בהשגותיו על הרמב"ם ז"ל [ספר המצוות, עשה טו] ובעל החינוך [מצוה תל] והרשב"א ז"ל בחידושיו לפרק ג' שאכלו [ברכות מה, ב ד"ה הא דאפליגן] סבירא להו דהוייא דאורייתא וכמו שכתב הרב הנזכר ז"ל [הפני משה], ולא אשכחינן מאן דפליג עלייהו בהידייא. והך סוגיית דמיייתנן מוכחא הכי בלי ספק מילתא דפשיטא דהכי נקטינן, ונפקא מינה למי שספק לו אם בירך ברכת התורה או לא שחייב לחזור ולברך כל הברכות אע"ג דליכא מדאורייתא אלא ברכה אחת, מכל מקום צריך לברך כולם כמו שכתב הרמב"ם ז"ל [קריאת שמע ב, יג] גבי ספק קרא קריאת שמע שיחזור ויברך עם כל ברכות דרבנן, והכי נמי דכותה, ויתבאר לקמן סימן ס"ז:

גם מה שרצה הרב הנזכר [הפני משה] לדחות הני מימרי דאמוראי מכח דאיכא תנאי בפרק שלשה שאכלו [שם מה, ב] דלא סבירא להו הכי, לאו מילתא היא דהא איכא תנאי התם דסבירא להו כוותיהו ומצו למימר אנן דאמרינן כי האי תנא, ואנן אית לן למיפסק כאמוראי שיש להם כח לפסוק אפילו נגד סתם מתניתין ולא לדחויי מימרת אמוראי מכח תנאי, וזה פשוט. גם מה שגמגם על מה שכתב מר"ן ז"ל בב"י [ד"ה כתוב בתשובת] על תשובות הרשב"א ז"ל [ח"ו סימן תקמ] אהא דאין אנו מברכין בכל יום על התורה לאחריה תירץ הרשב"א

פז א] עיין כף החיים (סופר) ס"ק י.

[ב] הוא האר"ז. וכתב היד אהרן בהגה"ט דאינו כן, אלא שהאר"ז"ל היה אומר עם וי"ו. וכ"כ מפורש בפרי עץ חיים שער הברכות סוף פרק ד' ו"אע"פ שמתחיל והערב נא כו"ו. וכ"כ בספר שער הכונות ענין נוסח התפלה וכ"כ משנת חסידים מסכת חצות פ"ג משנה יא. ועיין כף החיים (סופר) ס"ק יג. אך בספר יפה ללב אות ד הסכים עם הפרי חדש שכן משמע בספר נגיד ומצוה דהאר"ז"ל היה אומר בלי וי"ו. אך עיין בבאר היטב ס"ק ז' מש"כ בשם נגיד ומצוה.

ד. הרמב"ם עס [הלכה יב]:
 ד. רמב"ם עס פ"ב הלכה יד:
 רי א. חוספות בצרכות ריש דף ל"ט [ע"פ ד"ה גרן והרמב"ם פרק ג' מהלכות נדרות הלכה יב והר"ם [נדרות פ"ו סימן טו] והרשב"א עס [ל"ג ד"ה פיו]:

ציונים לרמ"א

ט חשבת מהרי"ל
 סימן צב, ב"י [טו סוף סימן ר"ו ד"ה מלאכי]:

חכמת שלמה

שם בתיאור ואם היו אחרים שותפים בו אין לפניהם. ר"ב עין מ"א לקמן סימן ר"ג [פ"ק] וספקה על זה. ועין מה שכתבתי בחידושי להלכות ר"ם בחידושי על א"ר משנת תתק"ע הלכות ר"ה סימן תתק"ט לחמת חידושי של המ"א וכתבתי לישב בענין אחר, דלא להם נקט הרמ"א שהיה יין לפניו, דדוקא כהאי גוונא דהוי משתנה נכרת מתוך מעשיהם או יאלו הם, ואלו הוא על ידו. אל מלאו הכי הם תלמידי טו, כיון דהוא לא יאלו גם הם לא יאלו. רק אז משתנה ויכר מתוך מעשיהם או משכח כלו נכרו הם ממנו, ואו הוא מליי בסי, ע"ש מה שפירשתי מלח טעמא גבוה"ה וד"ק היטב:

הגהות והערות

טו ציון מ"מ זה מבני טוסף במהותם דיכונפארט מג"ב:
 י. עיין בשער הילוך און ג טעמא דמשלון הכנה"ג נראה כונה אחרת:
 יא. תוקן לפי מקור חיים יד אפרים ותוספות שנת: יב. תוקן ע"פ מירוש שמשון ומקור חיים: יג. בנתיב חיים מתק דמות "צ"ע א"ס" וכבר השיגו גמלת"ש וכן הוא בפמ"ג ויד אפרים וכן דפו"ר א"מא כמו שז"א לפניו, וכבר פ"ס חלוקת מ"א סימן טו ותוספת שנת - ספר פלאים ככתב להנהיג "צ"ע א"ס יאל ידי מלביש ערומים": יד. לשנינו גמלא ברית ס, ב הטקס פוקח עוריים ואח"כ מלביש ערומים, והעיר כה האלה רבה סימן מה ס"ק ט, וכוונת המהלכ"ש לגרסת הר"ף עס מד, ב והר"ם עס סימן כג:
 טו עיין סימן קס"ו סעיף ט': (גליין מ"א) רי א. עיין סימן מ"ו שיעור חיים: (גליין מ"א)

הפוסקים חולקים על זה. ור"י הלוי סימן מ"ו הוכיח דכולי עלמא (מודה) [מודו] צוה. וכן כתב נמשפט לך חלק ב' [סימן ס"ב] ומיהו מלשון המוספות [עס] משמע דזה אילן לשיטת ר"י, ע"ש. (כנסת הגדולה הג"כ): ה אחרים שותפים בו. לכאורה משמע כאן דמתי בעיני, אחרים שותפים ועמו ג"כ וכו'. אבל בדרכי משה [אות א] משמע דאם היה דעמו לשמות גם שאר יין אפילו אין אחרים עמו אינו לריך לברך, דלא גרע ממשך הכוס כמו שכמוז סימן ר"ו סעיף ו'. עיין סימן ער"א סעיף ט"ו. ומשמע דוקא שלא הפסקו עד ששתה יין. וצמח"ל [ש"מ סימן צב] אימא שטעם הכוס של מים, ע"ש. [וקשה] א)

הגה ס (ב) [א] ואם היו ה אחרים (ט) שותפים גם כן ויין לפניו ודעמו גם כן על יין שהיה עבור שזכוכו יין ויכר בורה פרי הגפן ומלא אחר כך שזכוכו מים או שזכר כשחזור ושותה אחר כך יין אין לריך לחזור ולברך ויאלו בצרכה שזכר על כוסו אף על פי שהיה צעמא דהא דעמו היה לשמות גם כן שאר יין גם הוליה האחרים ששותפים עס ולכן נצרכו נכרה:
 ג [ד] ת"א בל הברכות אם נתחפך אם בירך אם לאו אינו מברך [ב] לא בתחלה ולא בסוף [ג] חוץ מברכת המזון מפני שהיא [א] של תורה:
 סימן רי האוכל פחות מכזית מה דינו. ובו ב' סעיפים:
 א א [א] האוכל פחות [א] מכזית [א] בין מפת

דכירה ליה דטעימה כיון שהיא ג"כ אכילה לא הוי הפסק, וצ"ע. ואם לא היה דעמו לשמות שאר יין, הוא לריך לברך כמו שכמוז עס [סימן רז] אבל האחרים שהיה יין לפניו, צ"ע. ונ"ל (ד"א) [דינא*], מידי דהוה אקידוש שיכול לברך להם בורה פרי הגפן, אע"פ שאינו טועם, הכי נמי (יאל) [יאל*] דיעבד. ומיהו אפשר לומר כיון שזכר נכרה לבטלה אף הם לא יאלו. עיין מה שכתבתי סימן ר"ג סעיף ב' [פ"ק ו], וצ"ע. ודעת רמ"א בדרכי משה משמע דיאלו. וכן משמע כאן, דכתיב גם הוליה האחרים ששותפים עס ולכן נצרכו נכרה, משמע משום דהוליה האחרים, גם הוא יאלו. [ואיכא] [והיכא] [ב] דצעי למימר ברוך אלהי ה' אלהינו מלך העולם פוקח עוריים וטעה דיבורו ואמר מלביש ערומים, וזכור ואמר ב תוך כדי דיבור פוקח עוריים, [צ"ע] א"ס י'
 יאל ידי פוקח עוריים. אלל א"ס נכתוב למלביש ערומים יאל ידי מלביש ערומים. מי שאמר אחר ברכת היין בורה מאורי האש, וזכור יאקיים בורה מיני בשמים יאל, ומיהו לריך לחזור ולברך בורה מאורי האש (משפט לך חלק ב' סימן ס"ב כנסת הגדולה הג"כ). ונ"ל דוקא כשנמכוין צעמא הנכרה על הבשמים, אבל כשנמכוין על האש יאל, ומברך אח"כ על הבשמים:

רי א האוכל. נראה לי דכל האוכלין מנטרפין לכזית, אכל חצי זית מו' מינין וחצי זית אחר [ב] מברך אחריהן בורה נפשות רבות.

שערי תשובה

(1) ש"ל תורה. עיין באר היטב. ועיין בשר"ת משאת משה [חלק א"ח] סימן א' שהאר"ך בפרטי דינים של ספק ברכות. ועיין בלוקוטי פרי חדש, ושם מבואר שאם נסתפק בברכת המזון חזרו ואומר גם ברכה רביעית. ועיין בכהונת עולם סימן ע"ח:

רי (א) מכזית. עיין באר היטב. ועיין בית אהרן סימן כ"א וכתב (בבר"י) [במחזיק ברכה] [אות ג] בשם [שר"ת] זרע אמת [א"ר] סימן כט] בפת סופגנין

רי (א) מכזית. כל האוכלין מנטרפין לכזית אכל חצי זית מו' מינין וחצי זית אחר מברך אחריהן בורה נפשות רבות, כנסת הגדולה. וכתב המ"א [פ"ק א] ונראה לי דהוא הדין פת ודבר אחר. וכל המשקין מנטרפין לרביעית. אבל האוכל והשותה אין מנטרפין. עיין סימן תרי"ב. וכן כתב נספד גן המלך סימן כ"א. וז"ל שעל גבי ירק מנטרף לכל אכזורה אולל אולל הוא. והוא הדין נפת השרויה במשקה או ביי. אבל רוטב של בצר אינו מנטרף דהוה משקה, מ"א [עס]. א"ס אכל מעט וחזר ואכל מעט א"ס שהיה יותר מכדי אכילת פרס אין מנטרף לברכה אחרונה. ולענין שמה עיין סימן תרי"ב סעיף י' [מ"א עס]. ועיין לעיל סימן ר"ד לענין שתיית הקאו"י מה שכתבתי עס [פ"ק יב]. א"ס אכל פחות מכשיעור, והלך לרוך וחזר למקומו, לריך לברך שנית בתפלה אפילו נפת, דהא אין עטון נכרה אחרונה, ודעו כשאר דברים, ולכן צ"ע א"ס חזר ואכל פחות מכשיעור א"ס מנטרפין, דהוה כמו היסמ הדעמ ונראה לי דמנטרפין, הלכות קטנות חלק א' סימן קמ"ג:

ביאור הגר"א

כהוגן. כשיטתם שפסקו לחומרא, אבל להרי"ף אין צריך: [א] ונהגו ואם בו. כדעת ר"ת [מובא בהגהות מיימוניות ברכות ד, י אות ז] בסימן ר"ו סעיף ר'. ועיין מ"א [פ"ק ח]: [ח] [פ"ק ג] ב' כו'. שהברכות כולן דרבנן חוץ מברכת המזון, כמו שכתוב [עס] כ"א א', ועוד תנן כו'. ושם [בבב"א] ספק כו'. ועיין תוספות [עס] ל"ה א' ד"ה אלא כו'. וד"ה לפני כו'. אלא דשם משמע דמעין שלש הוי דאורייתא. וכן שם מ"ד א'. וכן דעת הרשב"א [עס] לה, א ד"ה הכין. אבל דעת הרמב"ם [עס ח], יבן דכל זה הוא אסמכתא, מדהוצרך מתחלה לרחוקי ללמוד מקמה וכו'. וכן הברייתא [עס] דיליך מקדש הילולים, שמע מינה דליכא למימר בו' מינין דאורייתא:

רי [א] [משפ א] האוכל כו' בין כו'. כרבי מאיר [ברכות מט, ב] וכמו שכתבתי לעיל סימן קפ"ד [פ"ק ט]:

אוצר מפרשים

א (פניא קמיה) וחזר ואמר תוך כדי דיבור פוקח עוריים צ"ע. ולא דמי לכוס שזכר דשם הכוס כידו ומחשבתו נכרת:
 ב (שם) תוך כדי דיבור פוקח עוריים. יצא, כצ"ל:
 ג (פניא מרבה) [נתיב חיים]

(ב) ואם היו אחרים כו'. זו היא משווא מהרי"ל סימן ל"ו [צב] הביאה צ"י סימן ר"ו ד"ה מלאכי] צעם משווא אשכנזית. וצריא ליה למהרי"ל דדעתו תליא מלחא. ובהגהות מיימוניות [נדרות פרק ד אות ז] צעם ר"ת שמציא צ"י סימן ר"ו ד"ה געל], הביאה עס [פ"ק ט]. וראיתי למהר"א [תמוח] דשן צפסקיו סימן קט"ו וז"ל, קידש על מים וסבור שהוא יין, א"ס יקדש על היין שנית אז די לו בצרכת בורה פרי הגפן אחרי שהקידוש על היין דוקא הוא דרבנן. ואמרתי בפשיטות דיחזור ויקדש שנית על היין, דמה צדק א"ס הוא דרבנן דכמה מלוח הם דרבנן ואנו מברכין עליהם ומחייבין צהו גלאו דלא חסור. ואטו א"ס תקע צראש השנה צעמא גמור בתקיעות שמעומד, שאין לריך לחזור ולתקוע הוליה וכבר יאל ידי חובה מן המורה בתקיעות שמושב, הא אינו אלא מדרבנן הא ודאי ליכא למאן דאמר הכי, עכ"ל. והנה מה ששיך להקשות ע"ז מענין הקידוש שנית, יתבאר נס"ד צסימן ער"א בסופו. אך מה דמשמע מזה שצריך לחזור ולברך בורה פרי הגפן אחר שקידש שנית, הוא כדעת הר"ם [נדרות פ"ו סימן כ] דסימן ר"ו [פ"ק י]. א"ס היו פירות לפניו ודעמו לאוללו, ונטל אחד מהם וברך עליו ונאבד מידו לריך לברך שנית על הפירות שאכל. וכבר פסק רמ"א עס כר"ת דמהני דעמו, ומשום הכי פסק נמי כמהרי"ל, והיינו דלא כפיסקי מהר"א"י שזכרנו, ומימה על שלא זכר צ"י ורמ"א מהך פלוגמא כלל: [ג] חוץ מברכת המזון. ובטור כתב דברכה מעין שלש היא דאורייתא על ז' המינים, וכן כתב צ"י ד"ה [כג]

סימן רי

האוכל פחות מכזית מה דינו. ובו ב' סעיפים:
 א א [א] האוכל פחות [א] מכזית [א] בין מפת
 מדרבנן הא ודאי ליכא למאן דאמר הכי, עכ"ל. והנה מה ששיך להקשות ע"ז מענין הקידוש שנית, יתבאר נס"ד צסימן ער"א בסופו. אך מה דמשמע מזה שצריך לחזור ולברך בורה פרי הגפן אחר שקידש שנית, הוא כדעת הר"ם [נדרות פ"ו סימן כ] דסימן ר"ו [פ"ק י]. א"ס היו פירות לפניו ודעמו לאוללו, ונטל אחד מהם וברך עליו ונאבד מידו לריך לברך שנית על הפירות שאכל. וכבר פסק רמ"א עס כר"ת דמהני דעמו, ומשום הכי פסק נמי כמהרי"ל, והיינו דלא כפיסקי מהר"א"י שזכרנו, ומימה על שלא זכר צ"י ורמ"א מהך פלוגמא כלל: [ג] חוץ מברכת המזון. ובטור כתב דברכה מעין שלש היא דאורייתא על ז' המינים, וכן כתב צ"י ד"ה [כג]

באר היטב

(ד) שותפים. לכאורה משמע כאן דמתי בעי, אחרים שותפים ועמו ג"כ וכו'. אבל בדרכי משה משמע דאם היה דעמו לשמות גם שאר יין אפילו אין אחרים עמו אין לריך לברך. דוקא שלא הפסקו עד ששתה יין, ואם לא היה דעמו לשמות גם שאר יין הוא לריך לברך. והאחרים שהיה יין לפניו יולאם בצרכת אף שהיה נכרה לבטלה, עיין מ"א [פ"ק ה]: (1) ש"ל תורה. ובענין כתיב דגם נכרת מעין שלש על הז' המינים היא דאורייתא. על כן נמי שנסתפק יאל עוד מחמתו המין ויכרן ויאל גם על הפסק שלו, ע"ז [פ"ק ג]. ועיין הלכות קטנות חלק א' סימן קמ"ג:

רי (א) מכזית. כל האוכלין מנטרפין לכזית אכל חצי זית מו' מינין וחצי זית אחר מברך אחריהן בורה נפשות רבות, כנסת הגדולה. וכתב המ"א [פ"ק א] ונראה לי דהוא הדין פת ודבר אחר. וכל המשקין מנטרפין לרביעית. אבל האוכל והשותה אין מנטרפין. עיין סימן תרי"ב. וכן כתב נספד גן המלך סימן כ"א. וז"ל שעל גבי ירק מנטרף לכל אכזורה אולל אולל הוא. והוא הדין נפת השרויה במשקה או ביי. אבל רוטב של בצר אינו מנטרף דהוה משקה, מ"א [עס]. א"ס אכל מעט וחזר ואכל מעט א"ס שהיה יותר מכדי אכילת פרס אין מנטרף לברכה אחרונה. ולענין שמה עיין סימן תרי"ב סעיף י' [מ"א עס]. ועיין לעיל סימן ר"ד לענין שתיית הקאו"י מה שכתבתי עס [פ"ק יב]. א"ס אכל פחות מכשיעור, והלך לרוך וחזר למקומו, לריך לברך שנית בתפלה אפילו נפת, דהא אין עטון נכרה אחרונה, ודעו כשאר דברים, ולכן צ"ע א"ס חזר ואכל פחות מכשיעור א"ס מנטרפין, דהוה כמו היסמ הדעמ ונראה לי דמנטרפין, הלכות קטנות חלק א' סימן קמ"ג:

הגהות רעק"א

רי (א) (ש"ש ס"א) האוכל פחות מכזית מה דינו. ובו ב' סעיפים:
 א א [א] האוכל פחות [א] מכזית [א] בין מפת
 ב (שם) תוך כדי דיבור פוקח עוריים צ"ע. ולא דמי לכוס שזכר דשם הכוס כידו ומחשבתו נכרת:
 ג (שם) תוך כדי דיבור פוקח עוריים. יצא, כצ"ל:
 ד (פניא מרבה) [נתיב חיים]

רי (א) [משפ א] האוכל כו' בין כו'. כרבי מאיר [ברכות מט, ב] וכמו שכתבתי לעיל סימן קפ"ד [פ"ק ט]:

אוצר מפרשים

א (פניא קמיה) וחזר ואמר תוך כדי דיבור פוקח עוריים צ"ע. ולא דמי לכוס שזכר דשם הכוס כידו ומחשבתו נכרת:
 ב (שם) תוך כדי דיבור פוקח עוריים. יצא, כצ"ל:
 ג (פניא מרבה) [נתיב חיים]

סימן מז

א. דין ב'. הגה"ה. בין למדרש. מרן לא הוצרך לכותבו דכבר כתב לגמרא ולקמן סימן ק' כתב שהמדרש בגמרא. וכן מוכח מדאמרינן פ"ק דברכות דף י"א לפי גרסת[נ]ו וגרסת הרא"ש רבא אמר אף לגמרא צריך לברך דאמר ר' חייא בר אשי זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנוויי פרקין בספרא דבי רב הוה מקדים ומשיה ידה ובירך ומתני לן פרקין הרי דקאמר רבא דלגמרא צריך לברך ומייתי רביה מרב דהוה מברך אספרא דבי רב שהוא מדרש ומוכח דמדרש כמו גמרא דאי לא מאי רביה מייתי:

הן אמת דק"ק דהא אתמר התם לפי נסחא דקמן אמר רב הונא למקרא ולמדרש צריך לברך לגמרא א"צ לברך אלמא מוכח מזה דמדרש כמו מקרא ולא כמו גמרא ואם כן מאי רביה מייתי רבא דלגמרא צריך לברך מדרכ בריך אמדרש. וכן לגירסת הרא"ש (ברכות יא, ב) דגריס אמר רב הונא למקרא צריך לברך למדרש אינו צריך לברך ר"א אמר אף למדרש צריך לברך למשנה א"צ לברך רבי יוחנן אמר אף למשנה צריך לברך לגמרא אין צריך לברך ורבא אמר אף לגמרא צריך לברך דא"ר חייא בר אשי וכו' וק' דכיון דלר"א ור"י משמע דלמדרש צריך לברך ולגמרא א"צ לברך ופליגי

במשנה מאי מייתי רביה רבא דלגמרא צריך לברך מדרכ:

שוב ראיתי להרב מעדני (מלך) [יו"ט] (שם או' כ') שעמד בזה ע"ש.

איברא דבש"ס ל"ק משום דמצינן למימר דיש לחלק בין מדרש למדרש דדריש לקראי דרך דרש ואגדות של יופי ומדרש זה למ"ד הוה כמקרא. אבל בריתות דספרא וספרי דהן הן גופי תורה לכ"ע דינם כגמרא וא"ש הא דרבא. אבל רש"י כתב מדרש הוא קרוב למקרא כגון מכילתא וספרא ספרי ולפ"ז קשיא. ובאמת נראין דברי רש"י דאי אמרת דברין אמדרש אגדה דדריש לקראי למה יגרע ספרא וספרי דבשגם הם דינין הוו פירושא דקראי וטפי מסתבר לברך אספרא וספרי דתרתא איתנהו בהו משפטים ישרים ופירושא דקראי והם עיקר התורה. וכתב עוד הרב מעדני (מלך) [יו"ט] וז"ל ומיהו בפ' דלקמן דף י"ד ע"ב דהתם איתא נמי להא דר"ח בר אשי ול"ג התם בספרא דבי רב ואמרינן התם דקמ"ל דלמשנה צריך לברך והיינו כפי' הגי' בגמרא שלפנינו דגרס בדרכא למשנה עכ"ל ונסחא לקמן בדרכא לגמרא. ומדברי התוספות בסוטה דף ל"ט (עמוד א' ד"ה כל כהן) משמע קצת דהוה גרסי לקמן בדף י"ד נמי ספרא

מחזיק ברכה

ב'. לדעת הרבנים הנזכרים דצריך לברך ברכת התורה בנסתפק אם בירך עדין יש לחקור מה יברך ולדעת הרב פר"ח יברך כל הברכות ולדעת הגאון בשאגת אריה סימן כ"ה לא יברך אלא אשר בחר בנו דהיא מעולה שבברכות ע"ש:

ולענין דינא דשב ואל תעשה עדיף ואם נסתפק אם בירך ברכת התורה לא יחזור לברך דפשט דברי הפוסקים משמע דליכא ברכה מדאורייתא אלא בהמ"ז ולקצת פוסקים גם ברכה מעין ג'. וראיות הרבנים הנזכרים המעיין יראה דיש לדחותם וכבר כתבתי קצת בברכי יוסף בזה ע"ש ולשון מרן לקמן סימן ר"ט דין ג' כל הברכות אם נסתפק אם בירך אם לאו אינו מברך לא בתחילה ולא בסוף חוץ מבהמ"ז מפני שהוא של תורה עכ"ל ומשמע דגם ברכת התורה מדרבנן וזה כלל גדול ספק ברכות להקל והן עתה נדפס ספר מטה יהודה להרב מהר"י עייאש וראיתי להרב ז"ל שהסכים כן דלא יברך מי שנסתפק ושם ראיתי שכיונתי קצת לדעתו דעת עליון במ"ש על הפר"ח בברכי יוסף וע"ש מה שהביא משם הרב מעדני מלך שכתב דהך סוגיא דילפינן ברכת התורה מהכתוב וברכת התורה לאחריה בק"ו מהמזון קאי על ברכות של קריאת התורה בס"ת דעיקר התקנה אינה אלא מדרבנן והנך ילפותות אסמכתא בעלמא נינהו עכ"ד וזה כמ"ש בעניותנו בברכי יוסף בס"ד:

מז פרטי רמזי דינים המחודשים המבוארים בזה הסימן

[1] טעם למה אנו מברכין ברכת התורה לפני ולא לאחריה: [2]—[1] בירך ברכת אהבה רבה קודם ברכת התורה אם צריך לחזור ולברך ברכת התורה: [3] יכול להרהר בדברי תורה קודם ברכת התורה: [יד] נשים מברכות ברכת התורה: אם יכול לומר תחנונים ופסוקי ירצו קודם ברכת התורה כתבתי בסיומן מ"ו:

א ברכת התורה מאד צריך לזוהר בה כדאיתא בנדרים פרק בתרא (פא.) מפני מה תלמידי חכמים אין מצויין רבינא אמר מפני שאין מברכים בתורה תחלה. כלומר נתחלת עסקי שמונה בכל יום ותלמידי חכמים מתוך שהם זיהרים לעסוק בתורה ורגילין בה אינם זיהרים לברך כשפותחין לא מקיימא זכמתא כדכתיב ונהיה אנחנו זאלאלינו לומדי תורה כך כתב שם המפרש (המיוחס לרש"י ד"ה שאין מברכים) ורבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל כתב שהטעם שאינם זוכים לנשים תלמידי חכמים מפני שאין מברכין בתורה הוא לפי שמאחר שאין מברכין על התורה מורה שאין קורין אותה לשמה אלא כאומנות בעלמא לפיכך אין זוכין לשלשלת הנמשך לעוסק בתורה לא ימושו מפניו וכו' (ישעיה נט כא):

ומ"ש ונהגתי בעצמי וכו'. וכך הוא בסדורים שלנו ועוד כמוז בהם אחר זכרת כהנים משנת אלו דברים שאין להם שיעור זכרייתא אלו דברים שאדם אוכל מפירותיהם והוא על פי מה שכתבו התוספות בשם הרפמים סוף פרק קמא דברכות (יא: ד"ה שכבר נפטרו) ויתבאר בסיומן שאחר זה נסייעתא דשמיא:

מז א ברכת התורה מאד צריך לזוהר בה וכו'. נראה לפני שעושה כל כך גדול וגם מתוך שהם זיהרים לעסוק בתורה ורגילין בה אינם זיהרים לברך כשפותחין בה על כן אמר מאד לריך לזוהר בה: ומ"ש רבינא אמר מפני שאין מברכין בתורה תחלה. פירוש כיון דלא זיהירין לברך בתורה תחלה לא מתקיים בהו זכמתא כדכתיב ונהיה אנחנו זאלאלינו וכו' לומדי תורתך לשמה וכן כתב המפרש: והא דאיתא בכל הסדורים ונהיה אנחנו זאלאלינו ואלאלי עמך בית ישראל וכו' איכא למידק נימא בקילור ונהיה אנחנו וכל עמך בית ישראל וכו' ונראה לפע"ד שנתקן על פי דברי רבותינו ז"ל (ב"מ פה.) דכל הרואה בנו וכן בנו עוסק בתורה מונענו לו שאין התורה פוסקת מורעו שנאמר (ישעיה נט כא) לא ימושו מפני זרעך וכו' ולפ"ז לריך שיאמר זאלאלינו ואלאלי עמך זאלאלינו ואלאלי עמך בית ישראל וכו' וכן שמעתי שנהגים כך במדינות אחרות ונכון הוא:

לומר פסוקים קודם ברכת התורה. (כח) ונהגתי בעצמי מיד אחר ברכת אלהי נשמה לברך ברכת התורה ולומר אחריה פרשת ברכת כהנים (כמדובר וכו'—כו) ולסדר הברכות יהי רצון ורובן העולמים וכו' עד לעניינכם אמר ר"י. (כט) וראיתי בסדור רב עמרם (סי' ב, א) אחר שכתב משנת איזוהו מקומן ובריייתא דרבי ישמעאל (ריש תורת כהנים) סידר אותה. וכן כתב לעולם (ל) יהא אדם ירא שמים בסתר ומודה על האמת (כו) ודובר אמת בלבבו וישכם ויאמר רובן כל העולמים וכו' עד לעניינכם אמר ה':

סימן מז

פרטי רמזי דינים המבוארים בזה הסימן

[א] ברכת התורה מאד צריך לזוהר בה: מפני מה תלמידי חכמים אין מצוי לצאת מבניהם תלמידי חכמים: [ה—1] נוסח ברכת התורה ופירושה: אין לענות אמן אחר לעסוק בדברי תורה: [1—1] אם לא בירך ברכת התורה ובא ללמוד אחר קריאת שמע וברכותיה: [2] אם בירך והתחיל ללמוד והפסיק או ישן אם צריך לחזור ולברך: [ג] המשכים ללמוד ויברך ברכת התורה אם צריך לחזור ולברך בבית הכנסת: המשכים ללמוד קודם עלות השחר מה ברכות יאמר:

א ברכת התורה מאד צריך לזוהר בה כדאיתא בנדרים (ב) בפרק ואלו נדרים מפני מה תלמידי חכמים אין מצויין לצאת מבניהם תלמידי חכמים רבינא אמר (ג) מפני שאין מברכין בתורה תחלה.

ב דאמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב (ירמיה ט יא) מי האיש החכם ויבן את רב וכו'. רבינא מציא רביה יהודה אמר רב שהקצ"ה מקפיד על לומדי תורה אפילו עוסקין בה טובא אס אינן זיהירין לברך בתורה

דרכי משה

שאינן להם שיעור ומשנת אלו דברים שאדם אוכל מפירותיהם (פאה פ"א מ"א) וכן משמע במדרכי סוף פרק קמא דברכות (סי' ל) דנהגים לומר משנת אלו דברים אחר ברכת התורה וכן משמע בתוספות סוף פרק קמא דברכות (יא: סד"ה שכבר) ומה שאנו משנים מסידור רבינו שכתב לברכין אחר אלהי נשמה משום דלדידיה סבירא ליה דאלהי נשמה סמוך לברכת אשר יצר ואנן לא נהיגינן כן וכבר מבואר לעיל סוף סימן ר':

פרישה

אינו מקיים בתלמידי חכמים זכרת לא ימושו מפני זרעך וכו' ולא שיקשה ליה על מה שמצויים ללכת מעמי הארץ טפי תלמידי חכמים ממה שיוצאים מתלמידי חכמים והשתא אחי שפיר התשובה דכיון דאין התורה נתשבת בעיניהם לברך עליה תחלה אין זוכין ללא ימושו טפי משאר כל אדם. אבל אי לא סימא הכי אלא כפשוטו קצת קשה הא עמי הארץ כל שכן שאין התורה נתשבת בעיניהם שהרי אינן לומדים כלל. אבל מלאכי שרין פירש כן צדיק דו"ל מפני מה תלמידי חכמים אין מזוין כו' פירוש שעל הרוב אינם בני תורה עב"ל ולפי זה נראה לי שהתשובה היא שתלמידי חכמים הואיל ורגילין בה אינן זיהירין לברך ולהתפלל על בנייהן שיהיו הם זאלאליהם לומדי תורה מה שאין כן בשאר בני אדם שכשהם פונים מעסקיהם ולומדים תורה אותו הפעם מזהירין לברך עליה ולהתפלל ונהיה אנחנו זאלאלינו וכו' ולכן מקיים בהם להיות בעיניהם תלמידי חכמים טפי אבל באמת שלשון ראשון נראה לי עיקר וגם לשון הר"ן אפשר לפרש כן: (3) מפני שאין מברכין בתורה תחלה. כלומר נתחלת עסקי בתורה בכל יום ותלמידי חכמים מתוך שהם זיהרים לעסוק בתורה ורגילין בה אינם זיהירין לברך כשפותחין ולא מקיימא

(כח) ונהגתי בעצמי מיד אחר ברכת אלהי נשמה. אף על פי שרבינו כתב לעיל בסיומן ו' דמתבאר לו כדעת הש"ס אומרים שאין לריך לומר אלהי נשמה מיד אחר זכרת אשר יצר היינו לדינא אכל ודאי כל דאפשר למימכתה טפי עדיף וכמו שכתבתי לעיל סיומן הג"ל (הרש"ה אות ג) בשם מהר"י גרונו ז"ל ולכן נהג רבינו למימכתה אכל כג' לאומרה קודם אלהי נשמה אין טעם למנהג: (כט) וראיתי בסידורי רב עמרם אחר שכתב כו' סידר אותו וכן כתב לעולם יהא אדם כו'. רצה לומר סידר רצון כל העולמים אחר זכרייתא דר' ישמעאל וגם הוסיף לכתוב גם כן אחר כך לעולם יהא אדם כו' פירוש ובסגנון זה אחי שפיר לומר זכרת התורה קודם וסמוך לפרשת התמיד דהא כל הפסוקים אומרים לאחרי: (ל) יהא אדם ירא שמים בפתר. פירוש אפילו כשאר יהיה ירא שמים וכן אפילו בלבו ידבר אמת. ועוד יש לומר דזה נקמן מדור של שמד שלא היו יכולין לקרוא קריאת שמע. כ"י:

מז (6) בפרק ואלו נדרים (דף פ"א ע"א) מפני מה תלמידי חכמים אין מצויין לצאת בהו מבניהם תלמידי חכמים

הגהות והערות

[כג] בבב"י "אבל מנהגנו לאומרה קודם אלהי נשמה ואין טעם למנהג" ולשון זה מתוקן יותר. אלא שק"ק בדרישה סימן מז ס"ק א כתב שהמנהג שלנו שמברכין ברכת התורה אחר אלהי נשמה. וי"ל דשם לא אתא אלא לאפוקי מהמנהג שהביא הטור פה שמברכין ברכת התורה אחר אמירת פסוקים קודם פרשת התמיד ואין לומדים מיד את"כ משא"כ למנהגנו שאומרים מיד אחריה פסוקים ומשנת אלו דברים. ונקט מנהג המדקדים שאומרים ברכת התורה אחר אלהי נשמה וכמו שנהג המהרש"ל (הובא בדרישה סי' ו ס"ק ג) אבל מנהג העולם בזמנו היה לומר ברכת התורה קודם כמו שכתב כאן וכמו שכתוב בדרכי משה ס"ק ו: כדן ופודרה על האמת ליתא בדפוסים קומנים אבל בתנא דבי אליהו איתא:

מחלה. ואיכא לתמוה טובא למה יאזכר כזאת מלפניו להענישם בעונש גדול ורס כזה על שלא זכרו בתורה מחלה שהוא לכאורה עבירה קלה ונראה דכוננו יתברך מעולם הימה שנהיה עוסקים בתורה כדי שתתעצם נשמתינו בעצמות ורומיות וקדושת מקור מוצא התורה ולכן נתן הקב"ה תורת אמת לישראל במתנה שלא תשתכח מאתנו כדי שתתדבק נשמתינו וגופינו ברמ"ח איברים וספ"ה גידין ברמ"ח מנוות עשה וספ"ה לא תעשה שבתורה ואם היו עוסקים בתורה על הכוונה הזאת היו המה מרכזה והיכל לשכינתו יתברך שהימה השכינה ממש בקרבם כי היכל ה' הימה ובקרבם ממש הימה השכינה קובעת דירתה והארץ כולה הימה מאירה מכבודו וזוהי יהיה קישור לפמליא של מעלה עם פמליא של מטה והיה המשכן אחד אבל עתה שעברו חוק זה שלא עסקו בתורה כי אם לצורך הדברים

זאת ואשר דבר פי יי אליו ויגידה על מה אבדה הארץ. דבר זה (א) נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירשוהו עד שפירשו הקדוש ברוך הוא בעצמו. שנאמר (שם יב) ויאמר יי על עזבם את תורת אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה. (ז) היינו ולא שמעו בקולי היינו ולא הלכו בה אמר רב יהודה אמר רב לומר שאין מברכין בתורה תחלה: ב (ה) וצריך לברך למקרא למדרש למשנה ולתלמוד: ה—ו (י) וזו נוסחה ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה. ונוסחא אשכנזית לעסוק בדברי

ועל מה שאמר א מאי ניהו וכו' לומר שאין מברכין בתורה תחלה. כתב שם הר"ן (ד"ה דבר זה) בשם הר"ר יונה דקרא הכי דייק דעל שלא זכרו בתורה מחלה הארץ לאס איתא דעל עזבם את תורתם כפשיטה משמע שעזבו את התורה ולא היו עוסקין בה כשנשאל לחכמים ולנביאים למה לא פירשוהו והלא דבר גלוי היה וקל לפרש אלא ודאי עוסקין היו בתורה תמיד ולפיכך היו חכמים ונביאים תמיהים על מה אבדה הארץ עד שפירשו הקב"ה עצמו שהוא יודע מעמקי הלב שלא היו מברכים בתורה תחלה כלומר שלא הימה התורה חסונה בעיניהם כל כך שיהא ראוי לברך עליה שלא היו עוסקים בה לשמה ומחוץ כך היו מזוללים בצרכה והיינו לא הלכו בה כלומר צבונתה ולשמה אלו דברי הרב הסקיד ז"ל והם נאים ראויים למי שאמרו על כאלו לשון הר"ן ז"ל:

ב וצריך לברך למקרא למדרש ולמשנה ולתלמוד. הכי אסיקנא בסוף פרק קמח דברכות (א:):
 ג כתב הר"ר דוד אבודרהם (עמ' לב) שאם השכים לכחוד דברי תורה קודם תפלה חייב לברך ברכת התורה כמו ללמוד רק שלא יחא כותב דברי הרשות: [בדק הבית] ועיין בדברי האגור שאכתוב לקמן (נב. ד"ה כתב האגור) [עד כאן]: ונסימן שקודם זה (סוף הסיומן) כתבתי אם יכול לומר פסוקים דרך רצון ותמונים עד שלא יברך ברכת התורה:
 ה וזו נוסחה אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה. פשוט שם וכתב הרא"ש (ברכות פ"א סי' יג) ויש מקומות שאומרים לעסוק בדברי תורה וה"ר יונה (ברכות ה: ד"ה מאי מנך) כתב שנוסחאות מדוייקות מלא על דברי תורה וכתב הר"ר דוד אבודרהם (עמ' מג) שיותר נכון לומר על דברי תורה לפי שהוא כולל עסק הלימוד ועשיית המצות וכן כתב אבן הירחי (המנהיג ה' תפלה סי' י) כלומר דאלו לעסוק בדברי תורה אינו אלא על קריאת התורה ולי נראה דיש לדחות דאדרבה מהאי טעמא גופיה עדיף טפי לברך לעסוק בדברי תורה שהיא ברכה מיוחדת לקריאת התורה שהוא צא לעסוק בה עכשיו מלבד על דברי תורה שכולל ג"כ עשיית המצות שאינו צא עכשיו לעשותם ולכשיעשה מברך על כל מצוה ברכה המיוחדת לה. ומכל מקום נוסחת הרמב"ם (תפלה פ"ו ה"י) היא על דברי תורה:

כלומר נחריבה ונשאתה חומריה מצלי עובר שם קדושת השכינה כי נסתלקה השכינה לגמרי מן הארץ ועלתה לה למעלה וכך היא גירסת רב אלפס (ברכות ה:): ולומדי תורתך לשמה וכו' ראי להגיה בסדורים:
 ג ונוסחא אשכנזית לעסוק בדברי תורה וכו'. נראה דלפי שיעקר ההצטפה שהצטיינו הוא יתברך לא הימה אלא על עסק התורה הוא העמל והטורח כמו שכתוב (ויקרא כו ג) אם בתקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה שצעל פה על מנת לשמור ולקיים ונתתי גשמיכם

פרישה

צרכה כדכתיב ונהיה אנו ואלאלינו לומדי תורה כן פירש רש"י דף פ"א ע"ש. ומהר"י אטובה כתב שהטעם שמתאר שאין מברכין על התורה מורה שאין קורין אותה לשמה אלא כאומנות בעלמא לפיכך אין זוכין לשלשלת הנמשך לעוסק בתורה לא ימוש וגו' וכן פירש ר"ן בשם רבינו יונה וכמו שכתוב בסמוך: (א) גשאת לחכמים. דכתיב מי חכם ויין: ודגביאיהם ודגביאיהם השרת. דכתיב (ירמיה ט"ו) ואשר דבר פי ה' אליו: (ד) מאי ניהו וכו' שמועו בקו"י כו' לומר שאין מברכין בתורה תחלה. זה לשון הר"ן בשם רבינו יונה דקרא הכי דייק דעל שלא זכרו בתורה מחלה אבדה הארץ דאם איתא דעל עזבם את תורתם כפשיטה משמע שעזבו את התורה ולא היו עוסקים בה כשנשאל לחכמים ולנביאים למה לא פירשוהו והלא דבר גלוי הוא וקל לפרשו אלא ודאי עוסקים היו בתורה תמיד ולפיכך היו החכמים והנביאים והמלאכים תמיהים על מה אבדה הארץ עד שפירשה הקב"ה עצמו

צידע מעמקי הלב שלא היו מברכין בתורה תחלה כלומר לא הימה התורה חסונה בעיניהם כל כך שיהא ראוי לברך עליה שלא היו עוסקים בה לשמה ומחוץ כך היו מזוללים בצרכה והיינו לא הלכו בה כלומר צבונתה ולשמה עכ"ל. ובשם ר' נתן [שפירא] ראיתי כתוב לומר שאין מברכין כו' קרא ימירא דאשר נתתי להם קדרים כלומר אשר נתתי להם לברך לפניהם: (ה) וצריך לברך למקרא למדרש ב"ו. פלוגתא בגמרא (ברכות א:): אם יברך על משנה ומדרש: (ו) וזו נוסחה כו' על דברי תורה. טעמא לפי שהוא כולל עסק הלימוד ועשיית המצות. וכו' כתב דאדרבה מהאי טעמא גופא עדיף טפי לברך לעסוק בדברי תורה שהיא ברכה מיוחדת לקריאת התורה שהוא צא לעסוק בה עכשיו מלבד על דברי תורה שכולל גם כן עשיית המצות שאינו צא עכשיו לעשותם ולכשיעשה מברך על כל מצוה ברכה המיוחדת לה עכ"ל:

הגהות והערות

מז א] בגמרא שלפנינו "מאי ניהו" ליתא והנוסח שם "היינו לא שמעו בקולי היינו לא הלכו בה":

התורה לאו דאורייתא מדבעל קרי אינו מהרהר בה"ת לפני ק"ש שמהרהר, וא"כ רב יהודא ור' יוחנן דאמרי בה"ת הוי דאורייתא כר"ח ס"ל דהרהור לאו כדיבור דמי, והו"ל רבינא יחיד לגביה ר"ח ור"י, וקי"ל הלכה כרבים.

וא"ת ולרבינא דס"ל על כרחך בה"ת לאו דאורייתא הוא, האי קרא דכי שם ה' אקרא מאי עביד ליה. י"ל דדריש ליה כדר' אבהו ריש פרק שלשה שאכלו (מה, א) דמפיק מיניה לברכת הזימון. וא"נ ברכת הזימון לאו דאורייתא מפיק לה לדרשא אחרינא. והכי מסתבר, דוודאי ברכת הזימון לאו דאורייתא, ור' אבהו מייתי להאי קרא לאסמכתא בעלמא לברכת הזימון. והשתא אתי שפיר דלא פליג ר' אבהו ארב יהודא ור' יוחנן דנ"ל מהאי קרא לבה"ת מה"ת.

ולענין הלכה אפילו את"ל דלרבינא בה"ת אינה מה"ת וכדכתובנא, וודאי הלכה כר"י ור' יוחנן דס"ל בה"ת הוי מה"ת דרבים גינהו. ואע"ג דאיתותב ר' יוחנן, היינו למאי דרצה למילף דבה"מ לפני מן התורה מברכת התורה מקל וחומר, משום דק"ו דידיה פריכא הוא, דמה לתורה שכן חיי עולם כדאמר התם בגמרא, אבל במאי דס"ל לדידי' ולרב יהודא דבה"ת הוי מה"ת, לא איתותב והלכתא כוותיה אפילו אם רבינא פליג עלה וכדכתובנא.

וה"נ מצינן למידק מהא דפרק בתרא דנדרים (פא, א) דאמר התם מפני מה אין מצויין תלמידי חכמים לצאת ת"ח מבניהן. אמר רבינא מפני שאין מברכין בתורה תחלה, דאמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן את זאת, דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו, שנאמר ויאמר ה' על עזבם את תורתי, היינו לא שמעו בקולי היינו לא הלכו בה, א"ר יהודה אמר רב שאין מברכין בתורה תחלה. וש"מ דברכת התורה דאורייתא, דאי מדרבנן הא אמרינן בפרק אין עומדין (לג, א) דאנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות, וירמיה קדים להו כמה דרי ובימיו עדיין לא נתקן.

לכרך אם לא יוציא בשפתיו, ע"ש שכנה דבריו על התוס' ברכות כ, ב, ד"ה כדאשכחן. ועי' שו"ת משכנות הרועים סי' א בארוכה ובקה"י ברכות סי' יח.

דהא לענין עסק התורה שמחוייב לברך לפניו בה"ת, הרהור ודיבור שוין הן לכולי עלמא.

ובעל כרחך צריך לומר לדעת הרמב"ם דבה"ת לא דמי לשאר מצות שלא נאמר בהם דיבור, אלא דמי לק"ש דהרהור לאו כדיבור דמי, משום דכיון דילפינן לברכת התורה לפני' מקרא דכי שם ה' אקרא, כיון דכתיב אקרא היינו כמאן דכתיב דיבור דמי, דאקרא היינו דבור, ואין חייב בבה"ת לפניו אלא בעוסק בתורה ע"י קריאה ודיבור ממש, אבל לא ע"י הרהור לר"ח דס"ל הרהור לאו כדיבור דמי כל היכא שנאמר בקרא דבור.

והשתא דאתית להכי, א"כ אפילו לפי מה שפסק הרמב"ם גבי בה"מ דיצא ידי חובתו ע"י הרהור, אין ראייה דלית הלכתא כר' יהודא ור' יוחנן דס"ל בה"ת הוי מה"ת, מדבעל קרי אינו מברך לבה"ת לפני ק"ש שמהרהר, דהא מודו ר"י ור' יוחנן דבמהרהר בדברי תורה א"צ לברך בה"ת. והרי להרמב"ם על כרחך נמי הכי הלכתא וכדאמרן. הילכך אין מכאן ראייה דלית הלכתא כוותיהו דבה"ת הוי מה"ת, שהרי ר"ח איכא למימר דכוותיהו ס"ל. ואע"ג דלרבינא דס"ל הרהור כדבור דמי, פליג עלייהו, דלדידיה בה"ת על כרחך לאו דאורייתא היא, מדבעל קרי אינו מהרהר בה"ת לפני ק"ש שמהרהר, דהא אע"ג דכתב רחמנא אקרא גבי בה"ת דהיינו לישנא דדיבור, הא ס"ל דהרהור כדיבור דמי, אפילו בדוכתא דכתב רחמנא דיבור, כדסבירא ל' לענין ק"ש. אלא על כרחך סבירא ל' דבה"ת לאו דאורייתא היא, לפיכך אינו מהרהר כמו שאינו מהרהר לפניו ולאחריה דק"ש ולפניו דעל המזון, משום דלאו דאורייתא גינהו. מ"מ אין ראוי לדחות דברי ר"י ור' יוחנן דרבים גינהו מפני דברי רבינא דיחידא הוא^(ח).

ומהא דכתובנא נ"ל להביא ראייה דקי"ל כרב חסדא דאמר הרהור לאו כדיבור דמי, וכמו שפסקו רוב הפוסקים ז"ל וכמ"ש שם באותה התשובה. שהרי לרבינא דאמר הרהור כדבור דמי על כרחך ברכת

(ח) בשו"ת חוט המשולש (להגרא"י זצ"ל) סי' מח דוחה דיוקו של רבינו מרבינא, דברכת התורה לאו דאורייתא, משום דאף אי נימא דהרהור כדיבור דמי, אעפ"כ בברכת התורה אינו חייב

אלא שזה יש לדחות, דברכת התורה כבר התקינו בימי ירמיה', אלא שהם תיקנו נוסח שלהם, והכי נמי אמר התם תקנו קידוש, והרי קידוש היום הוא מה"ת, אלא על כרחך הם תיקנו נוסח של קידוש. והכי נמי אמר בפרק שלשה שאכלו (מח, ב) משה תיקן להם ברכת הזן, ויהושע ברכת הארץ, דוד ושלמה בונה ירושלים, אע"ג דכולהו מדאורייתא כדאמר התם, אלא וודאי הנוסח שלהם אינהו תיקנו.

מכל מקום נראה מדנענשו עונש גדול כל כך דעל דבר זה אבדה הארץ, שמע מינה דברכת התורה היא מה"ת, דאי מדרבנן, לא היו ראויין לעונש גדול כל כך^(ט). וכה"ג כתבו התוס' בפ"ז דסוטה (מא, ב ד"ה אותו) גבי הא דאמרו ישראל לאגריפס המלך אחינו אתה, ואמרינן שם באותה שעה נתחייבו ישראל כלייה שהחניפו לו לאגריפס. והוכיחו התוס' התם שלא היה ראוי למלכות מדין תורה, אע"פ שהיתה אמו מישראל, דאי מדרבנן, לא היו ראויין לעונש כזה. וה"ג דכוותיה.

ואע"ג דלא דמי קצת כל כך להא דאגריפס, הדבר מוכרע מעצמו, דאי ברכת התורה אינה אלא מדברי סופרים, אין ראוי לעונש גדול כל כך דאבידת הארץ, ומדאמר רבינא שהוא בתרא מפני מה אין מצויין ת"ח לצאת ת"ח מבניהם משום שאין מברכין כתורה תחלה, ומייתי לה מהא דאמר רב יהודה אמר רב דש"מ דבה"ת הוא מה"ת לראיה לדבריו. אלמא ס"ל דבה"ת הוא מה"ת. והאי רבינא הוא סוף הוראה ובתראה, שהרי סידר הגמרא את דבריו שם אחר דברי רב אשי שאמר התם משום דקרו לאינשי חמרי, וכיון דס"ל לרבינא בתראה דבה"ת הוא מה"ת, הא וודאי קי"ל כוותיה לגבי רבינא קמאי דפרק מי שמתו (כא, א) דס"ל דבה"ת לא דאורייתא הוא. ואפילו שאר אמוראי התם במס' נדרים לא פליגי עליה בהא, אלא דיהבי טעם אחר לסיבה זו שאין ת"ח מצויין לצאת מבניהן ת"ח, אבל בהא דברכת התורה דאורייתא לא פליגי עליה, הילכך נקטינן דברכת התורה הוא מן התורה, ובספק בירך ספק לא בירך חוזר ומברך^(י).

הערה א. - ראיתי כאן מקום להעיר על דבר אחד, אף שנראה פשוט דלכונ"ע מאי דאמרינן ספק ברכות להקל, היינו דלא רק שא"צ לברך, אלא אף שאסור לברך משום ספק ברכה שאינה צריכה, דלאו מילתא דפשיטא היא. ויתכן שלא רק שאין איסור לברך אלא אף יש חיוב לברך. ואבאר הדברים. בפ"י ר"ח ברכות (מהדורת מכון לב שמח) יא, ב ד"ה אמר רב הונא: ואע"ג דרב הונא פליג עליה למשנה ור' אלעזר לתלמוד, לית הלכתא כוותיהו וכו', ועוד רב מחמיר הוא (מאו"ז ח"א סי' כג). הרי להדיא דצריך לברך אף בספק הלכה כמאן. ואולם יש לדחות, דיתכן דר"ח ס"ל דברכת התורה היא מן התורה, וכן מוכח מדבריו שם (ע"ש בהע' 278). אך בפ"י ר"ח פסחים קב, א כתב דבשני מקום עבדינן כרב ששת דמחמיר וטפי עדיף. הרי להדיא דאף בברכה דרבנן אזלינן לחומרא וצריך לברך. אך יש לדחות משום דשיטת הר"ח בכמה דוכתי דאף בספק דרבנן אזלינן לחומרא בספיקא דדינא. וא"כ בספק במעשה, כגון בספק דידן אם בירך ברכת התורה או לא, י"ל דאזלינן לקולא, להנך דס"ל דברכת התורה היא מדרבנן. ובתוס' ברכות מט, ב ד"ה רבי מאיר, אומר ר"י דלענין שתיה יש להחמיר ולברך עליו אפי' פחות ממלא לוגמיו. ורע"א בגהש"ס שם הקשה היאך שייך להחמיר הא בברכה ספיקא להקל. ומצאתי בחיי אדם כלל ה בנשמת אדם סק"א דמבאר מש"כ ר"י בתוס' ברכות יב, א ד"ה לא, דבעיא דלא איפשיטא התם אזלינן לחומרא, ה"ט משום שבספק ברכות להקל, אין איסור משום ברכה שא"צ ויכול לברך. ומה שכתב לחומרא דמשמע שחייב לברך, ה"ט משום שאם יכול לברך, ממילא חייב לברך. ולהלן שם כתב משום דהוי איסור ליהנות בלי ברכה (וכ"כ רע"א בגהש"ס שם). אבל זה לא מתאים למש"כ ר"י בדף

(ט) ראיה זו הביא גם הפרי חדש או"ח סי' מז, והוסיף כיון שהטור הביא זאת, לכן לא הוצרך לפרש יותר, משום שמהו משמע דהוי מדאורייתא. ואולם לפי מש"כ הרמב"ם בתשובה, מובא בשטמ"ק ב"מ פה, ב לבאר גמ' זו דמיירי בקריאת התורה בציבור שקורין לכהן ע"ה ראשון וזה מוריד כבוד התורה, ליכא ראיה רק שבציבור הוא מן התורה. ועי' שו"ת הרמב"ם פאה"ד סי' מב. וכן פירש בספר העיתים סי' קעז. וכיוון לזה המהרש"א בחא"ג שם. וזה מסייע למשכנות יעקב המובא להלן. וראה דבר אברהם ח"א סי' טז ומש"כ על ראית השאג"א מהגמ' בנדרים, באות טז ועי' מגן גבורים סי' כה וסי' מז.

(י) בשערי תשובה סי' מז הביא דעת החיד"א במחזיק ברכה שם דפליג על השאג"א, ודעתו דשב ואל תעשה עדיף, ובספק לא יברך כלל, והביא שכ"כ במטה יהודה. ואולם המ"ב שם העיר על השע"ת שקשה לסמוך על האחרונים שהביא, משום שבראשונים (רמב"ן הנ"ל, חינוך מצוה ס"ט, ורשב"א ברכות מח, ב, וכן ס"ל גם לר"ח ברכות יא, ב ע"ש בהע' 278) והמאירי שם כא, ב ורשב"ץ ברכות לה, א ובתשובותיו ח"ב סי' קסג מבואר כהשאג"א דברכת התורה חיובה מדאורייתא. ואולם אף שהפני משה הנ"ל הערה א, אחר שהביא הנך ראשונים העלה דהעיקר כהרמב"ם והטור שברכת התורה מדרבנן, ומספק א"צ לברך כלל (וכן העלה לדינא בס' כף החיים), מ"מ נלענ"ד לקיים דברי המ"ב, דבספק בירך בה"ת נראה דהוי ס"ס, דשמא בירך ושמא כהסוכרים דברכת התורה מדרבנן. וכ"כ בחי' ר' אלעזר שמחה על השאג"א סי' יד. ואולם לפי הנ"ל לא מצינו לאחד מן הראשונים דס"ל להדיא דברכת התורה מדרבנן. ור' להלן סי' כה

לכך ואיך לא היו חרעוץ אלא כנופה של חורה והיו כנרצה דאורייתא ממילא אין מקום להקטין בין דיבור להרכור בקשיית כנרצא זיל, ועל חוב דאורייתא לא שייכא סברת האחרונים שאין נרצה על הכרור דמאי שנה כריל, ושפיר לרף לנרף גם על הכרור :

חזרתי על כ"ז כדו לקיים דברי כחיר לחת מקום לחקירתו דמכיון דעל הכרור נמי לרף לנרף איך שייך לומר דאי לא נירף ואי נרצה מעכבא אפילו מלות הכרור אין בידו כמש"ל. ובנתיאי לזכ לסי שלא מלאתי למי שיאמר שמנרף על הכרור, ואני נחומי הלכתי דחף שבגריא זיל בסק"ב חב על דברי המחבר דליע למח אינו מנרף על הכרור כיון שמקיים חב נכ מלוח רק חיובתא מוחיב לה ולדינא לא עליג, אבל ראייתו אח"י באחרונים שפסו דבגריא זיל חולק על המחבר וס"ל דמנרקיין על הכרור, ואף שלא נראה לי כן מלשונו מימי יש כבר יתד תלות ומקום להחזיר :

[כ"ז ומ"ש] כחיר לעיין בנדריס (דף פ"א) על מה אנדח בארץ כר על שלא נרצו בחורה חתול וד"ל,

לא דע לאחח משתי דברותיו רבא לכסחייט, אם להוכיח דברות מעכבא ולפיקך נעשו על ביטול מלות ח"ח דאין סברה דבשביל טון דברכה לחוד נעשו, או ירצה להוכיח דאסור ללמוד בלא נרצה דאליה אמאי נעשו משום ביטול נרצה, דבר שבאמת אינו זקוק לראיה אף כחיר נסתפק בו לריוחא דמילתא. ואולם אין שכתב כוונתו אין מחו ראייה, דנראה דבקריאה בלתי נודאי היו מנרקיין שאם היו מלולין במלות לא היו קורין כלל, וביחוד אסיקנא דכחיר דרבנן ולא מעכבא. וראיהי נגשמת אדם (כלל ט') שרצה להוכיח דבראיש ס"ל דבדיה דאורייתא מדכתב שם בפירושו ח"ל על עזבס אח הירחי אשר נחתי לפניהם כלומר שזויהו לנרף לפניהם עכ"ל. אבל אין זה מוכיח כלל, דאי מלכין ויחיה כרי על מילי דרבנן נמי אמרינן וליונו ואמרינן נשנה (דף כ"ג ע"א) היכן לנו מלא חסור או משאל אצ"ק וינדק, ואי ממאי דפרט נרצה שלפניו אי ממאי שגמרה נדברי קבלה כרי אין מבראיש ראיח יותר מנוף כשי"ס שלא נרצו בחורה חתול ועיי' בראשונים שם וברש"י ב"מ (דף פ"ב ע"ב) וליכא למישמע מהא. ובנוכ שנגשו כרי נכח הרין נמקומו וכי נבאר ראשונים תשים שזולו צערך החורה, ואי אין זה שייך לעיין דברכה עלמה. גם בשאג"א (סי כ"ה) הוכיח מכאן דבדיה מביח מדטעונו גדול כ"כ, אבל בלי"ס רק לאסתמחא ביבא לה כיבודה ועוד לקרא וחפיים הוא נדבריו הראשונים שבעל הנבילי ראיות שהיא נביח, ומהא בודאי לא שכתב מידו ואין לכאריף זה:

[כח] תו כח כחיר וסבור כייהי לומר לדעה הראיש דבדיה אינה נרצה קיום המלוח אלא על מעשה הליעד ואפילו אם לא תקיים זה נלוח ח"ח וכטן שמכיון בפירושו שלא ללאת ידי חובת המלוח. בהה להגדיל חורה ובאדיר לא אמתע זלכגיד דחקיה זוינמי לדינא לדעה הראיש. דבראיש נברכות (פ"י סי ב') כחב אבל טבל כחב רבנו משה זיל שאינו מנרף עליו לא נחלה ולא בסוף ובראש"י זיל השיג עליו ח"ל טועה צוב טעוה גדול שלא אמרו אין מנרקיין אלא שאין ממנין עליכם לומר באין להם קביעות לזימון כואיל ואוכלים דבר איכור וכו' וכן אכילה פירוה שאין להם קביעות לזימין אבל נרצה חתלב ובסוף למח לא ינרף כואיל ונכח וניל כדבריו וכימי מחא דאמרינן בסוף דמאבדריין ובסי כנחל קמח כרי שגול סאה חטים מחנירו טחיה לשה לפאה וכפריש ממנה חלה אין זה מנרף אלא מנאף משמע שחייב לנרף אלא שברכתו היא ניאוף עכ"ל. ובפשיטא שם הקשב עליו מדיודיה אדיודיה שכתבא צפי כל שעה (סי י"ח) בשם הירושלמי מנה גזולה אסור לנרף עליה איך אופטיא ע"ש ובזע נרף נאף ה. ולעניד נראה ליישב בפשיטא דברכות קיום המלות מודכ הראיש דאינו מנרף, דהיאך ואמר שכתב לוכו לאכול מלח זו או לעשות מעשה זו וכו' שקר שכרי יש עבירה נדבר ואדרבא לוכו שלא לפשות כן, אלא

דברכת הנהיין שהיא היודעה על הנחתו וכן גם בהמ"ז שאינה לקיום מלוח שפיר מנרף שהרי נכרה ואטו נשביל שפעה איסור נאטר. וכה דאינו מנרף על מלח נזולכ היונו רק נרצה על אכילת מלח אבל המולח באמת מנרף, וכן ברייתא גדול סאה כר לדעה הראיש דמנרף לא מיידי לענין נרצה כפרשה חלה דחובי נרצה לקיום המלוח ובדאי אינו מנרף אלא לענין נרצה המולח ובהמ"ז מיידי, וכן פירשהו החוסי' נרצות (דף מ"ה פ"א ד"ה אבל טבל) דלענין נרצה כוכיין וכמוזן איתמר ולא נרצו כלל וכפריש ממנה חלה, ובראיש א"ש שנירסחו לפנינו וכפריש חלב ליל דלרבותא נקטה הבריייתא א"ש שפעה הכל וכפיקונו מימי כרי זה מנאף. וכן מלאתי להדיא בשמ"ק ב"ק (דף ל"ד) בשם המאורי ח"ל ומימי אינו רשאי ליהנות בלא נרצה ומנרף כן המולח כן בהמ"ז כר ומימי יראה לי כר וכן אינו מנרף על החלב כואיל ואין כאן כנאה אלא נרצה מלוח ואין נרצה לעשיית מלוח בעבירה עכ"ל. כיוצא לן לדעה הראיש דברכת קיום המלות אינו מנרף נדאיתא עבירה נדבר ושאר נרצות מנרף. ומעשה ניימ בחקירת כחיר לבראיש לדינא בלמוד חורה שכתב צ"ש דאיכא איסור דנדריס שכתב אי אהה רבאי לאומין ע"ש, אם נימא שהיא נרצה קיום המלות אינו מנרף שכתב יש עבירה נדבר אבל אם נאמר כסברה כחיר שאין הנרצה שייכא לקיום המלוח אלא דעל מעשה בלמוד הוא לרף לנרף כ"כ מנרף, ובסי הסו"ב מ"ח"ב משה רומאנאווי מ"י מראקוב (הא הרי"צ מהרי"ר משה ראם מ"י רב נאדוילאנא פאליס) כעיר ע"ז מחוסי גיטין (דף נ"ה ע"א ד"ה מי"ט) שכי ח"ל וכי קנייה בהקנתא דרבנן לא חשיב מלוח בבאה בעבירה וכו' דאמר בריש הנחל קמח כרי שגול סאה של חוטיין כר אין זה מנרף אלא מנאף ואשיז דקוב קודם לכן דענוי קונה לענין נרצה ראו להחמיר יותר וחשיב כמביע אשיז דכרי קנה אין לכוכיז שם שמים עליו עכ"ל, ולטעם זה דבזכות שם שמים שאני משמע דאין לחלק בין נרצה המלות לנרצה הכוכיין דמימי הזכרת שם שמים איכא, אבל אין זה מכריח כ"כ ול"ע נדעמח:

אבל לקושטא דמילתא נודאי אין נביח אלא כיכא דאיכא מלוח דמנא ילפינן לה ממשכ ובחס איתקיימא מלות ח"ח ומנא לחדש נרצה נמקום דאיכא מלוח, ובראיש פ"ק קידושין (סי מ"ט) כריא דברי רי"ת דברכות קביח איון כשום מלות ח"ח, דין מניח כה נרצה החורה דעלמא משום מלות ח"ח היא, ועיי' בראיש נרצות (פ"י סי ב') ועוד דנוף המטבע של נרצה מוכיח דאמרינן וליוני, וכוא פשוט: **[כט] ובקראי** נדברי כחיר שלייר לו ח"ח שאין צב מלוח כטן שמתכוין בפירושו שלא ללאת ידי חובת המלוח נחשור אללי דבר חדש נענין מלוח לריכות כוונה. דאפשר דעד כאן לא אמרינן דלריכות כוונה למאן דאיה לוח אלא במלוח שאינה קבועה חמיד, ר"ל שמעשה זו עלמה יש שהיא מלוח ויש שאינה מלוח ואם מעשה אוחה עכשו לא תקיימא עוד אחיבון להיפוך, כטן אכילא מלח ותקיעת שופר שאין מעשה זו מלוח חמיד שכל היום אדם איכל מלח ותוקע שופר ואינה מלוח דלא לוח חורה לאכול אלא כזית אחד ולהקיע פעם אחת, ולכן באיכל כל הלילה ותקיע כל היום בידו הוא לנרד לאכול חתלב של מלוח ועשירה אכילתו שאח"כ כל הלילה אכילה שאינה של מלוח וכן יכול לעשות להיפוך דעכשו היא אכילה ותקיעת של רשות ואח"כ חתב של מלוח, ובלכך כיון שאין היעשה מלוח חמיד ובידו לנרצה משפיר לריכה כוונה דרו של עכשו היא מלוח ולא של רשות, אבל מלוח שהיא קבועה לעולם ר"ל שמעשה זו כיו חמיד מלוח ואינה רשות כשום אופן בעולם [או לכ"ע בזמן זה] כ"ן ח"ח לזית ותפילין ודומיהן כהא כ"ש שרד דאין לריכות כוונה, ואפילו נחכוין בפירושו שלא ללאת לא איכפת לן דהיאך יכוין שאינה מלוח וברי כע"כ מלוח היא. אבל במלוח שיש כמותה גם מעשה רשות שפיר שייך למומר שמתכוין עכשו בפירושו שלא לשם מלוח ויקיים המלוח אח"כ דנמלא דרו של עכשו

[דף ע"ב ט"ז - פ"א ע"ב]

ואלו נדרים פרק אחד עשר

דף פ"א ע"א הזהירו בבני עניים כו' שנא' יוד' מים מדליו גו'. נפק חלק רגז' דרשוהו לענין מלוכה וכו' אבל הכא דרשוהו לענין מורה שנקראה מים כמ"ס ר"ס. הו' כל רגז' לנסי ופי' זול מים שהיא המורה מן הדלים שיהיה וישו של הדלים נמס' דמי' מ"ס וק"ל: מפני שהן מתגברין על הצבור כו'. ענין נס' נמי הכא מתגברין וס' לפרט דנשא פלוגי דמ"ד כדי שלא כו' לאו משום ענין אלא להציל מעברה הוא שלא יפלו ליד גידור ומ"ד משום ענין עברה הוא על סיו מתגברין על כו' וק"ל: דקרו פאנשי חמורי כו' משום דקרו פהו

חידושי הלכות מהרש"א

הנהות על גמרא רש"י ר"א"ש ור"ן

דף פ"ג ע"א רש"י יוחנן הס"ד למתים סופגת הד"ס: ברא"ש סופגת הס"ד הפרה הס"ד טומאת מת הס"ד דמו הס"ד בה הס"ד לה הס"ד טומאה הס"ד בניור הס"ד: ר"ן נקטה הס"ד דכתבנא הס"ד והרנן הס"ד קאמר הס"ד: בד"ה מיתבי כו' העוף אלא לל"ל והשאר נמחק כלל הס"ד מלאת הס"ד:

דף פ"ג ע"ב ברא"ש לעיל הס"ד לטיפא הס"ד ואמר כן נשט גמרא: בד"ה אימא כו' ור"ל דלעיל לל"ל עליו הס"ד: בד"ה ואפילו כו' דפירות מדינא לל"ל ופיאה הס"ד מפר הס"ד עליו הס"ד: ר"ן רבי יוסי הס"ד היא הס"ד: ר"ן בד"ה ואני אומר לל"ל כו' אדם כו' בגמרא לל"ל איסור הס"ד:

דף פ"ד ע"א רש"י בד"ה ואי אמרת כו' אצטריכא למדרי לל"ל: בד"ה רבי אליעזר כו' ומעשר שני לל"ל: ברא"ש בד"ה אין אדם כו' אבל מעשר עני לל"ל:

דף פ"ד ע"ב גמרא ספקו טובל לל"ל קסבר ספקו אינו טובל וכל שספקו אינו טובל לל"ל אבל להני לל"ל: רש"י רבנן הס"ד נחשדו הס"ד: בד"ה במעשר רסה) כו' דההוא כתיב לל"ל ממון הס"ד: ברא"ש בד"ה קסבר כו' ודאי אינו טובל לל"ל: ר"ן רסו) שם הס"ד תרומתן הס"ד:

דף פ"ה ע"א גמרא אמר שמואל לל"ל: ברא"ש בד"ה דרבי כו' דמי הטבל לל"ל החולין הס"ד: בד"ה ואי אמרת כו' דקדושין וכתב לל"ל אחר הס"ד אחרים הס"ד דבעל הס"ד בשלא רסה) הס"ד הפרה שמוא הד"ס: ר"ן ממון הס"ד: בד"ה במתנות כו' להו כחולין לל"ל: בד"ה רבא כו' טעמא דישולו לל"ל: בד"ה ומנא כו' מיהו היכא לל"ל לבינה הס"ד להפר משום הד"ס:

דף פ"ה ע"ב גמרא והמותר רבי מאיר אומר לל"ל: רש"י למתני והמותר ר' מאיר לל"ל והד"ס דקא סבר לל"ל: בד"ה וכי"ת כו' לימא הלכה לל"ל עליו הס"ד מקדשין והא הד"ס: ברא"ש בד"ה הרי כו' מעלה לה מעה לל"ל לעולם הס"ד: בד"ה וכי"ת פליג ארבי עקיבא לל"ל: ר"ן לשעבודיה סס"ד פי הס"ד יפר הס"ד ואמר כן מ"ה למימרא דקסבר כו' לל"ל: בא"ד חיל דדרו לל"ל ואוכלת סס"ד לעולם הס"ד לעולם הס"ד: בד"ה אמר ליה אביי כו' אוסר פירות לל"ל:

דף פ"ו ע"א רש"י דאשה לא הד"ס: בד"ה גבי אשה כו' אשה דינא לל"ל: ברא"ש בד"ה שאני כו' בהקדש אוסר לל"ל אחד רסה) הס"ד: ר"ן בד"ה אמר רבי אילא כו' מפני שברשותו לל"ל: בא"ד לעולם ברשותה לל"ל: בא"ד דלא מצי לל"ל: בד"ה מתקף ליה כו' היכי דר לל"ל: בד"ה הא כו' להתגרש קודם איסור לל"ל:

דף פ"ו ע"ב ברא"ש בד"ה הקדש כו' היובל ואז לל"ל חוב הס"ד הבעל הס"ד מקרא הס"ד: ר"ן הקדש הס"ד להארין הס"ד שעשה חמצו הד"ס במשכון הס"ד אחר הס"ד: בד"ה למימרא כו' ואפשר דלא לל"ל:

דף פ"ו ע"א גמרא דמי והלכתא תוך כדי דיבור דמי לל"ל אף לענינים לל"ל: רש"י בד"ה ותניא כו' קריעה דעל על לאו דוקא הי"נ לל"ל: בד"ה כאן כו' לשם אשתו שנדרה לל"ל: ברא"ש דוקא הס"ד: בד"ה כאן כו' אביו וקרע לאו לל"ל קמייתא הס"ד: בד"ה רב אשי כו' דיבור הוא לל"ל: בא"ד דיבור וגבי לל"ל: בא"ד בני בתוך רסה) לל"ל דיבור הס"ד ואמר כן מ"ה מגדף ועע"ז אפילו חזור בו תוך כדי דיבור קטלי ליה לל"ל ביה הס"ד ואמר כן מ"ה קיים לתאנים לל"ל לעיל הס"ד:

דף פ"ו ע"ב גמרא מתינתין רבי שמעון היא לל"ל: ברש"י ברש"י דף ע"ג נמחק גמרא. לענינים הס"ד ואמר כן מ"ה קובץ לל"ל לארין הס"ד ונרשם גמרא כולו הס"ד ואמר כן מ"ה ולרבי עקיבא ורבי ישמעאל לל"ל יפרנו מי הד"ס: בד"ה זו כו' עקיבא תרוייהו לל"ל: בד"ה רבי מאיר כו' טעמא אי נדר לל"ל שמיעה ככל רעה) שמיעה לל"ל: בד"ה והכמים אומרים אינה ככל לל"ל: בד"ה ורמיניה [כו'] לקול הברה לל"ל: ברא"ש לקיים אבל ידע לל"ל והשאר נמחק: ר"ן איתקוש הס"ד: בד"ה יפר כו' מכן כשנודע לל"ל: בד"ה רבי מאיר כו' אינו מפר לל"ל מכאן ולהבא לל"ל: בד"ה רבי מאיר כו' שאני יודע לל"ל:

חידושי הלכות מהרש"א

הנהות על תוספות

דף פ"ג ע"א בד"ה ת"ש כו' מקיף כ"א לבעל לל"ל: דף פ"ג ע"ב בד"ה קונם כו' בלקט לא לל"ל: שמונתה אלא לל"ל גופיה מתזן לל"ל: בד"ה נתגרשה כו' תשימש הבעל לל"ל:

דף פ"ד ע"ב בד"ה לא נחשדו כו' או ינחנו לל"ל הגשמים ינחנו לל"ל הנאה אינה לל"ל: דף פ"ה ע"ב בד"ה חולין אבל ודאי כו' הכי גרס לל"ל להערפה אי"ע לל"ל: דף פ"ו ע"ב בד"ה בלא ראות כו' דמתני' נמי אמאי לל"ל והשאר נמחק:

הנהות וצינים

דף פ"ג ע"ב רש"י ישיעיהו נה א: רסה) מגילה דף כ"ז ע"א: רסה) משלי ח לו: רסה) ב"מ דף פ"ה ע"ב: רסה) צ"ל "עליה" וכי"ה בדפוד"ר: רסה) כ"ה בדפוד"ר וכו' וילגא במעשה: רסה) בדפוד"ר נוסף כאן "טובל הס"ד": רסה) צ"ל "בשלו" וכי"ה בדפוד"ר: רסה) בדפוד"ר איתא "אחר": רסה) בדפוד"ר איתא "תוך": ע"ג כ"ה בדפוד"ר ובדפוד"ר חדשים "כר"ש דף" כו': רעה) בדפוד"ר איתא "בכל":

פרק ואלו נדרים

דף ע"ג ע"ב בד"ה היכי קאמר כו' יפר וקאמר לל"ל: דף פ"א ע"א [ד"ה ור"ן] דהכי רבי יוסי לל"ל אם ארזין לל"ל הרוב רבי אליעזר ממיץ גרס לל"ל:

דף פ"ג ע"ב בד"ה ורמינהו כו' וא"כ רחיצה נמי לל"ל ורחיצה לא יסדעל לל"ל: בד"ה כביסתן כו' משום דאית לל"ל: דף פ"א ע"ב בד"ה שלא כוליה כו' לאחריה כשאר לל"ל למתענה הס"ד: בד"ה ואין כו' ארמינן הכי לל"ל: ברא"ש כו' ומדסיפא כו' קתני אין יכול להפר לל"ל:

מי שמוציא דבר ויודיעני טובה עד אשר לא ישאר שם ח"ו מכשול, שלא נתכוונתי בחיבור זה אלא לפנות הדרכים ולהסיר המכשולות מלפני התלמידים, שלא תחלש דעתם מרוב המשא ומתן, ויצא טעות בפסק ההלכה, והמקום ברוך הוא יעזור אותנו ואתכם על תלמוד תורתו וידיעת ייחודו, ולא נכשל. ויקויים בנו ובימיכם ונתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה.

סימן מב

שאלה: הביננו מלכנו מהו כוונת רז"ל באומרם¹, מפני מה תלמידי חכמים אינן מצויין לצאת תורה מבניהם, אמר רב² מפני שאין מברכין בתורה תחלה. ואנחנו לא נדע מהו כוונת רב.

תשובה: מה ששמענו בזה הוא, מפני שמי שקו"ץ אתו לספר תורה ואינו עולה, אינו אלא טועה³, כי היא חייך ואורך ימך כתיב, והתלמידי חכמים רובם ככולם קשה עליהם לעלות לספר תורה, ומנעו עלייתם⁴, והטעם מפני כי יהיו כמה תלמידי חכמים בבית הכנסת, ויעלו בתחלה כהן עם הארץ או פחות מהם בחכמה, ויקרא תחלה, ודין גרמא, כי מיעטו תורה מישראל, ואין קוראין אותם תחלה, אלא לפחות מהם. הן אמת שאמרו⁵, כהן קורא ראשון, אמנם שיהיו כלם שוין⁶, ולזה יהיה כוונת רז"ל אין תורה יוצא מבניהם דאין מברכין בתורה תחלה. ולזה אמרו⁷, רב קרי בכהני בסיעת שמואל⁸.

אליהם. ומשמע שרק אם הכהנים שוים אליהם, (או הכהנים חשובים יותר), כהן קורא ראשון. וזה כוונת רבינו שהביא דברי הגמרא דרב קרי בכהני, להלן. וכן משמע גם במגילה דף כח. ולא ברכתי לפני כהן, למימרא דמעליותא היא, והאמר רבי יוחנן, כל תלמיד חכם שמברך לפניו אפילו כהן גדול עם הארץ חייב מיתה וכו', כי קאמר איהו בשוין וכו'. ע"ש.

7 מגילה שם. ובהוצאת מקיצי נרדמים הנוסחא בסוף בתשובה: ויש חיזוק לזה הענין אשר פרשנו, מזה שבעל זה המאמר הוא רב, ובפירוש אמרו שרב קרי בכהני במעמד שמואל.

8 עיין בספר העתים (סימן קעז עמוד 263) ובמהרש"א בחידושי אגדות גדרים דף פא. שפירשו דברי הגמרא מעין פירוש של רבינו. ע"ש. ומבואר כאן בתשובה שלדעת רבינו אסור להקדים כהן עם הארץ לפני תלמיד חכם. ובשיטה מקובצת (בבא מציעא דף פה:) הביא תשובת רבינו, וכתב שהוא מועתק מלשון ערבי. וזה נוסח התשובה שם: מה שפירש לנו זה הוא, שהנמנע מלעלות לספר תורה הוא אסור, והיו תלמידי חכמים רובם קשה עליהם התנועה לעלות לספר תורה והיו נמנעין מלעלות. והנראה לי בפירוש דבר זה הוא בהיפך, והוא, שהדבר האסור הוא היות איש תלמיד חכם נמצא שם ועולה לפניו כהן עם הארץ או מי שהוא גרוע ממנו

סימן מב. התשובות הבאות תורגמו כנראה מערבית, ומפני כך יש בהן שיבושים ושינויי נוסחאות רבים. והובאה תשובה זו בשיטה מקובצת בבא מציעא דף פה: ובברכי יוסף אורח חיים סימן מז סוף סק"ח (ולהלן בהערה 8 נביא נוסח התשובה שבשיטה מקובצת).

1 גדרים דף פא.

2 בהוצאת מקיצי נרדמים הנוסחא: אמר רב יהודה אמר רב. ובגמרא שם איתא, רבינא אמר, שאין מברכין בתורה תחלה, דאמר רב יהודה אמר רב, מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן את זאת וכו', אמר רב יהודה אמר רב, שאין מברכין בתורה תחלה. ע"כ. ועיין במה שפירשו רש"י שם (ד"ה שאין מברכין), והר"ן שם (ד"ה דבר זה) בשם רבינו יונה. ע"ש.

3 ברכות דף גה. אמר רב יהודה, שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם, מי שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא וכו', דכתיב כי הוא חייך ואורך ימך.

4 עיין במגילה דף כח. כל תלמיד חכם שמברך לפניו אפילו כהן גדול עם הארץ חייב מיתה וכו'. ע"ש.

5 משנה גיטין דף נט.

6 כן משמע ממה שאמרו במגילה (דף כב.) רב בכהני קרא, דהא רב הונא קרי בכהני, והטעם משום שאף הכהנים החשובים ביותר היו כפופים

כי ועפי עדיף לציבור לומר זכרות אק"ש דאורייתא. וכ"כ הרמב"ן ז"ל וכ"כ הגאון רבינו אליהו ז"ל שאין נכון לעשות כן ללא לחתלה בלא זכרות ועוד משום סמיכת גאולה לתפלה. ומ"ש הרשב"א ז"ל דזכרות לא על ק"ש נחקו ויכולין לברך בלא ק"ש הוא עפ"י שיטת המקילין בק"ש של ערצית לקרואה בזכרותי קודם זמנה אף שאין יואל ידי ק"ש כלל אבל לדברי המחמירי אין זה מוכרח. ועוד דעכ"פ תקנת חכמים הוא לברך בשחר צ" לפניה כו' וא"כ איך יקראוה בלא זכרות והא' להד' לישנא אמר בגמ' הקורא מאח' ואילך לא הפסיד כו' ובלבד שלא יברך לפניו כו' ומשמע דעיקר זכרות על הק"ש נחקו ואפי' לישנא צתרא דמברך ג"כ הזכרות ומאי לא הפסיד זכרות משמע עכ"פ דהזכרות שייכים לק"ש רק דאמר שלא הפסיד אף שקורא אחר זמנה דאפי"כ מלוב קעציד דהכי משמע לישנא דלא הפסיד דעכ"פ מלוב עמיד. אלא שאעפ"כ המנהג יש לו יסוד מדברי הירושלמי. והב"י ז"ל לא הביאו בשלימות רק הביא עובדא דרי יוסי ורי אחא נפקי לתעניתא וקרו ק"ש צתרי ג' שפין וצפי ר"א מיימחי צידיהון כו' אבל קודם לזה א' צבדי ר' זעירא בשם ר' אחי ציומי ר' יוחנן הוין נפקין לתעניתא צתרי ג' שפין ולא ממחי צידין. ואח"כ מיימחי עובדא דריי ורי"א וכיון דרי יוחנן לא ממחי וברי יוסי ומעשה רב הכי נקטינן. וכן א' צפי תפלה בשחר ר' צרכי חמוני קרי ק"ש צתרי ג' שפין. ומקשה הא תנין הקורא מאח' ואילך כו' ומשני כבר קיבל עול מלכות שמים צעונה וזוודאי שעשו הדבר לעת הצורך או מפני הציבור שכיו לריבך להתחסך יחד צעת התענית והיו מתחמרים עד שנתאספין או כעובדא דרי צרכי שגראה ג"כ שמפני הצורך עשה כן שלא היה יכול לקרואה כולה בזכרות להתפלל קודם ג' שעות מאיזה ערדא או נקיון הגוף וקבלו עול מלכות שמים צעונה ואח"כ קראו כולה בזכרותי דקיי"ל לא הפסיד הזכרות. וגם הר"י החסיד מפני הצורך עשה כן מפני הפיזיות שאין ראוי לבלגלם כאשר כתבו הראשונים ז"ל וכענין עובדא דתעניתא דירושלמי דלא ממי ר' יוחנן צדיקין ומקיימא תקנת חכמים בק"ש דרבנן ודוק. ואף ר' אחא דצפי מיימחא צידיהון א' הטעם מפני הכדיעות שלא יהו אומרים צעונה קורין אותה ולא א' משום הזכרות א"ו משום סמיכי גאולה לתפלה:

סג שאלה דין ברכת התורה אם הוא מה"ת :

תשובה הכי דין זה סתמו הטור ז"ל צפי מ"ז וגם הרמב"ם ז"ל. וכבר כי הרב פ"ח צעם הרמב"ן בספר המנוחות וספר החינוך והרשב"א ז"ל שביא מה"ת וכתב שגם הטור ז"ל כיון שביא כן דרשא דשלא צירכו צתורה תחלה כו' משמע דס"ל שבוא מה"ת וצאמת צסוגי דר"פ מי שמחו מצוואר להדי שביא ד"ת דומי דילוף צכמ"ז לאחרי מה"ת שביא וודאי מה"ת. ורי דהוי צפי למילף צרכי הצורה לאחרי וצכמ"ז לפנו מק"ו איתותב וק"ו פריכה הוא. והא עכ"פ צכמ"ז לפניו מדרבנן וודאי חייב ש"מ דריי מדאורייתא הוי צפי לאחויי מק"ו וכן מצוואר להדי צירושלמי פ' ג' שאכלו כי צתורה צרכה לפני ואין כתיב צה לאחרי וכתיב צמזון צרכה לאחרי ואין כתיב צו צרכה לפניו ונגיין ליתן של צה צבה. ומיימחי עס כמה דרשות. ואח"כ מיימחי עס אילן ג' קריות צבתורה מה את עמיד ל"י כג' שאכלו כה' או כג' שאכלו צה אחר זה. אין תעבדיני כג' שאכלו כה' הראשון מצרך לפניו והאחרון מצרך לאחרי ואין תעבדיני כג' שאכלו צה אחר זה כולן מצרכין לפנין ולאחריבן. אמר ר' שמואל צר צבדימי לא למדו צרכה הצורה ק"ן צרכה הזימון אלא לרבים. פי דומי דזכרות הזימון דממשא רבינו ילפינן לה דכתיב כי עס כי אקרא כו' והחס ת"ת דרבים הוי. ומקשה עס ואם לרבים אפילו צינו לצין עממו לא יברך. ארי צבדימי עשאוה כשאר כל מצותיה של תורה מה שאר כל המצות עטוין צרכה אף זו עטויה צרכה פי"כ דברי הירושלמי. ומצוואר להדי וודאי הוין מה"ת א"ו דוקא צרכים דומיא דזימון. ופשיע מייב דהוי כג' שאכלו כאחד שאחד

מצרך לכולן הראשון לפניו והאחרון לאחריו לפי צצרכה לכוליא כולן היא. אבל ציחיד ס"ל שא"ל צרכה מה"ת רק מדרבנן דומי דזכרות המנוחות שכרי היא מלוב כשאר כל המנוחות שאריך לברך עליהן. וזה דלא כסתומת הפוסקים דס"ל דאפילו ציחיד הוי מה"ת. ופשיע כסוגי דזכרות נראה ג"כ דאייירי צרכים דכא ר' יוחנן צפי למילף צרכה הצורה לאחריה מה"ת ואטו ס"ל לריי דיהיד הקורא צתורה מצרך לאחריה. ואכן ממי לא פלגינן ענייה דריי רק צמחי דס"ל דהוי מה"ת ומק"ו ופרקינן לה אבל מדרבנן ס"ל ג"כ דצפי צרכה כמו צכמ"ז לפניו. וכיינו ע"כ צרכים דלא מצרכינן כלל ציחיד לאחרייו. ולהלכה הוי נראה לפסוק דעת הירושלמי כיון שאין סתירה מגמי דילן וגי"מ אס נסחפק נו אס ציך צב"ת א"ל לברך דהוי ספיקא דרבנן ודוקא ציחיד וגם לפני נראה פשוט דמי צצריך צרכה הצורה ואח"כ קראוהו לעלות לתורה צרכים ודאי לריך לברך מה"ת דלא אחי צרכה דרבנן צצריך קודם ומפיק דאורייתא. ואף שהפוסקים כתבו הטעם שאריך לברך כיון שהזכרות נחקו משום כבוד הציבור היינו לפי שיטתם ז"ל שצבדים דאף ציחיד הוי דאורייתא וכיון שכבר יאל ידי צרכה מה"ת א"כ מה צמצי אח"כ צצבור אינו רק מדרבנן ומשום כבוד הציבור אבל למ"ש צסם הירושלמי מצוואר להיפוך דעיקר צצרכה היא צצבור מה"ת וציחיד מדרבנן. וא"כ פשיעא שצקורא צצבור מצרך אף צצריך קודם לכן ציחיד. וכן פלוגתא דאמוראי צגמי אס דוקא למקרא לריך לברך או אף נמשנה או לגמרא. נראה צרור דכא תני דרב הונא דאמר דוקא למקרא לריך לברך ס"ל כיון דעיקר צב"ת מה"ת היא צצבור ממי עס כי אקרא היינו דוקא צקריאת תורה צצכת. וא"כ אף ציחיד כעין דאורייתא חיקון לברך ודוקא למקרא אבל לא למדרש ואף שצמזיר צבן במקראות כמו שבוא צתורה כהנים כיון שאינו קורא המקראות עמנן כסדר א"ל לברך ולדידי כ"ש על המשנה וגמי שא"ל לברך ומי"ד למדרש לריך לברך לפי שקרובין יותר למקרא ומציר צבן במקראות משא"כ צמשנה. ומי"ד אף למשנה לריך לברך היינו שעכ"פ חכמים חקנו לברך על כולן כמו שמצרכין על המנוחות. כיון שעכ"פ מלוב מה"ת נכתעסק צבן. וכיו"ל צזה נחלקו הצנאים צפי מי שמחו צבי צעל קרי שאסור צדי"ת דומי דסיני דאיכה מי"ד דאין אסור רק צתורה ומצור צמדרש ואיכא מאן דאסר צמדרש מפני המקראות ומחיר. צמשנה ואיכא מאן דאסר אף צמשנה ועיי"ש צגי רשיי ז"ל ופירושו. ומחלוקת דעס היא מעין מחלוקת דכאן ועוד ראי צצורה ציחיד הוי מדרבנן מהירושלמי דצעל קרי מהכר צצבו ואינו מצרך לא לפניו כו' ומפי צירושלמי מכו מהכר צצרי ופי דס"ל דק"ש עממה מוליא צצפתיו שביא ד"ת רק כצברי הוא מהכר וא"כ קשה כיון שמוליא ק"ש צצפתיו כרי הוא קורא צתורה וחייב צצב"ת מה"ת ויברך אצב"ה רב"ג צצפתיו שביא מה"ת. והגאון החסיד ר"א ז"ל צפי לרעים רלה לפרש כן גם צצ"ם דילן וכגי הגירסא עיי"ש. וכן משמע מכך דא"ל הממונה צצרו צרכה א' כו' ואיכה מי"ד יולר אור ולא אצב"ה רב"ג. ואיך לא אמרו צב"ת קודם שקראו י' הדצרות ואשמע וכו"ש אס היא מה"ת ודוחק לומר צצרכו מיד צצוקר כמנהגינן. אלא משמע דמדרבנן היא ציחיד וגבי אשני משמר לא אחמור עליהו. ועפ"י האמור למעלה יש לתח עעס נכון צמה דמסקין צגמי לברך יל כג' צצרות. לפסוק צדי"ת וצבר כו' ואשר צחר צנו. ואלו הקורא צצבור אין מצרך רק א' והיא אשר צחר צנו כמשולה שבצרות וכבר כתב הראצ"ה. צצצפתיו על הרצ"ה שיש מדקדקן כן. ולפמ"ש נכון הדבר צצרכה ראשונה היא כנגד מקרא תורה צצכת והשני הערב נא כו' היא כנגד מדרש תורה כהנים מדרשי המקראות המתוקים מדרש ויפוס לופים. וכג' שביא אשר צחר צנו כו' היא צצרכה כללית. כוללח כל הצורה צצכת וצצפי"ם המשנה והגמי שכולן יתחו למשה מסיני כדרשינן מקרא דואתנה לך כו' ולכן אמרו וצרי מעולה שבצרות וצכורה צתורה מצרך אותם לצו. אבל ציחיד חקנו לברך כולן. ואין חשש צצרכה שא"ל כיון שכ"א משפח על שלפניו לברך על המדרש והמשנה והגמי להוציא שכולן מצופה א' יתחו :